UĞUZ KAĞAN DESTANI

RIZA NUR



Hazırlayan
Levent Gündüz

ÖTÜKEN

YAYIN NU: 1894
EDEBÎ ESERLER: 963

T.C. KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
SERTİFİKA NUMARASI: 49269

ISBN: 978-625-408-423-2

www.otuken.com.tr | otuken@otuken.com.tr

İstanbul- 2022

ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.®
İstiklâl Cad. Ankara Han 65/3 • 34433 Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 251 03 50 • (0212) 293 88 71 - Faks: (0212) 251 00 12

Editör: Göktürk Ömer Çakır

Kitap Editörü: Güler Doğan Averbek

Kapak Tasarımı: Ceyhun Durmaz

Dizgi-Tertip: Mahmut Doğan

Baskı ve Cilt: İMAK OFSET BASIM YAYIN SAN. VE TİC. LTD. ŞTİ.
Akçaburgaz Mah. 137. Sok.No: 12 Esenyurt / İstanbul / TÜRKİYE
Sertifika Numarası: 45523 Tel: (0212) 444 62 18

Kitabın bütün yayın hakları Ötüken Neşriyat A.Ş.'ye aittir. Yayınevinden yazılı izin alınmadan, kaynağın açıkça belirtildiği akademik çalışmalar ve tanıtım faaliyetleri haricinde, kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz; hiçbir matbu ve dijital ortamda kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

İÇİNDEKİLER

9 DESTANLAR

TAKDİM 11

17 ÇEVİRİ YAZI

KISALTMALAR 18

19 KAYNAKLAR

UĞUZ KAĞAN DESTANI 21

ÖNÜNÇ ▸23
DESTAN ▸25
BAŞLANGIÇ ▸25
DESTANI YAZMANIN SEBEBİ ▸29
DESTANA BAŞLAMA ▸34
ERGENEKON'A KAPANIŞ ▸36
ERGENEKON'DAN ÇIKIŞ ▸37
KARA HAN'IN KAĞANLIĞI ▸38
UĞUZ KAĞAN'IN DOĞUŞU ▸38
UĞUZ KAĞAN'IN ÇOCUKLUĞU VE GENÇLİĞİ ▸40
UĞUZ'UN KIYATLA CENGİ ▸41
UĞUZ'UN EVLENMESİ ▸43
UĞUZ'UN ŞİİRİ ▸44
UĞUZ'UN ÂŞIK OLUP EVLENMESİ ▸48
UĞUZ'UN BABASI KARA HAN'LA CENGİ ▸49
UĞUZ'UN KAĞAN OLUŞU ▸52
UĞUZ KAĞAN'IN EVLENİŞİ ▸54
UĞUZ KAĞAN'IN DÜNYA FETHİNE ÇIKIŞI ▸57
Bildürge ▸57
ORDUNUN TANZİMİ ▸60
UĞUZ KAĞAN'IN ORDUYA GEÇİT YAPIŞI ▸61
ÇİN ELÇİSİNİN GELİŞİ ▸64
UĞUZ KAĞAN'IN ÇİN'E DALIŞI ▸65
UĞUZ KAĞAN ÖĞÜDÜ ▸65
Ulu Vuruşgu ▸68
UĞUZ KAĞAN'IN HANBALIK'I ALIŞI ▸82
ALTIN KAĞAN'DAN UĞUZ KAĞAN'A YUMŞAP GELİŞİ ▸83
UĞUZ KAĞAN'IN URUM ÜSTÜNE YÜRÜYÜŞÜ ▸83
Ulu Vuruşgu ▸87
URUS BEY'İN GELİP UĞUZ KAĞAN'A İTAATİ VE UĞUZ KAĞAN'IN URUSLARA SAKLAP ADI VERİŞİ ▸103
UĞUZ KAĞAN'IN DÜŞÜNDE AK AYI GÖRÜŞÜ ▸103
UĞUZ KAĞAN'IN İTİL IRMAĞI'NI GEÇİŞİ VE KIPÇAKLAR ▸103
UĞUZ KAĞAN'IN AYGIRININ BUZDAĞI'NA KAÇIŞI VE KARLUKLAR ▸104

ANAHTARSIZ EV VE KALAÇLAR ▸104
MAMAK'IN ÖLÜMÜ ▸104
UĞUZ KAĞAN'IN ÇÜRÇİT ÜZERİNE YÜRÜYÜŞÜ ▸105
Cenk Kurultayı ▸107
Ulu Vuruşgu ▸108
Kağnının İcadı ▸123
UĞUZ KAĞAN'IN TANGUT ÜSTÜNE YÜRÜYÜŞÜ ▸124
Vuruşgu ▸124
UĞUZ KAĞAN'IN KARA HITAY ÜZERİNE YÜRÜYÜŞÜ ▸126
Kalenin Muhasarası ▸127
İt Barak'ın Uğuz Kağan'a Sığınması ▸133
UĞUZ KAĞAN'IN DOĞUYA DÖNÜŞÜ ▸134
BATIYA DÖNÜŞ: UĞUZ KAĞAN'IN KIRGIZLARA VARIŞI ▸134
UĞUZ KAĞAN'IN HİNT'E YÜRÜYÜŞÜ ▸134
Vuruşgu ▸135
UĞUZ KAĞAN'IN KEŞMİR'İ ALIŞI VE GÜN HAN'IN SEVİM HANIM'LA AŞKI ▸136
UĞUZ KAĞAN'IN YURDA DÖNÜŞÜ ▸141
UĞUZ KAĞAN'IN İRAN'I ALIŞI ▸141
Vuruşgu ▸144
UĞUZ KAĞAN'IN RÜYASI ▸152
SAĞU ▸154
UĞUZ KAĞAN'IN SURİYE'Yİ, MISIR'I ALIŞI ▸155
Bildürge ▸156
UĞUZ KAĞAN'IN YURDA DÖNÜŞÜ ▸157
ALTIN YAYLA ÜÇ GÜMÜŞ OK ▸157
UĞUZ KAĞAN'IN OĞULLARINA ÖĞÜDÜ VE YURDUNU TAKSİMİ ▸158
UĞUZ KAĞAN'IN DUASI ▸159
ŞÜLEN ▸160
UĞUZ KAĞAN'IN ÖLÜMÜ ▸160
UĞUZ KAĞAN'IN YOĞU ▸162
Uğuz Kağan'ın Yakılması ▸163
Bark Baba ve Balballar ▸163
Sağu ▸164
SONUNÇ ▸167

171 EKLER

SÖZLÜK 185

197 BİBLİYOGRAFYA

TIPKIBASIM 199

Rıza Nur: 1879'da dünyaya gelen Dr. Rıza Nur'un, kendi ifadesiyle, "ilk malum ceddi", "Sinop'ta, kalenin Hisar denilen kısmındaki camiin imamı imiş." Hatıralarını yazdığı tarihten 150–200 sene evvel yaşadığını belirttiği bu bilinen ilk atanın mesleği dolayısıyla da sülale, İmamoğlu adıyla anılmış. Rıza Nur, iptidai eğitiminin ardından İstanbul'daki Soğukçeşme Rüşdiyesi'ne yazıldı. 1895'te bu okulu bitirip Tıbbiye İdadisi'ne girdi ve 1901 yılında Askerî Tıbbiye'den mezun olarak yüzbaşı doktor rütbesiyle Gülhane Hastanesi'nde ihtisasına başladı. Bu ihtisası, *Fenn-i Hıtân* adlı sünnetçiliğe dair çalışmasıyla 1905'te tamamladı. 1907'de cerrahi profesörü ve 1908'de binbaşı olan Rıza Nur, II. Meşrutiyet'in ilanından sonra, 4 Şubat 1909'daki seçimle İttihat ve Terakki'nin Sinop mebusu olarak Meclis'e girdi ve böylece "Hekimlikle beraber, çok zahmetle edindiği mevkiini, profesörlüğünü, yaptığı epeyce tıbbi telifatı, maişet ve kazancını, rahatını, hayatının emniyetini, istikbalini, her şeyi tekmeleyerek" siyasi hayata atılmış oldu.

Bu dönemde Rıza Nur, "müzmin bir muhalif" olarak temayüz etmeye başladı. Kısa süre sonra İttihat ve Terakki'den istifa etti ve Ahrar Fırkası'na katıldı. Ardından Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın kuruluşunda yer aldı. Hatıralarında, içinde yer aldığı tüm siyasi teşekkülleri eleştirdi ve her iktidar devrinin bir öncekini arattığından yakındı. Babıali Baskını'nı takiben yurt dışına nefyedilen Rıza Nur, Cenevre'de bir süre hekimlik yaptı; ancak Mondros Mütarekesi'nden sonra memlekete avdet ederek son Osmanlı Mebusan Meclisi'ne yine Sinop mebusu olarak girdi. Meclisin dağıtılması üzerine de Ankara'ya geçerek Millî Mücadele kadrosuna dâhil oldu. Ankara hükûmetlerinde çok önemli vazifelerde bulunan, Maarif vekilliği, Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiye vekilliği gibi görevleri deruhte eden, Hariciye Nezareti'ne ise vekâlet eden Rıza Nur, Cumhuriyetimizin çok mühim kurucu metinlerinde imza sahibi oldu. Bunların başında Lozan Antlaşması gelmektedir.

Dr. Rıza Nur, ömrü boyunca pek çok eser telif etmiştir. Hatıralarında, eserini kaleme aldığı tarih aralığı itibarıyla basılmış ve basılmamış toplam 70 çalışmasının listesini vermiştir. Şüphesiz bunlar arasında hatalarına ve metotsuzluğuna rağmen en önemli addedileni, 1924-1926 yılları arasında Maarif Vekâleti tarafından 12 cilt hâlinde neşredilen *Türk Tarihi* ise de Rıza Nur, ilk defa 2021'de Ötüken Neşriyat tarafından yayınlanan *Türk Şiirbiligi*'ni "en mühim eseri" olarak tanımlamaktadır. *Türk Tarihi* ise Atsız'ın ifadeleriyle "millî heyecan verici olması bakımından çok mühimdir" ve "bir milliyetçi nesil yetiştirmiştir."

Rıza Nur, Mustafa Kemal Paşa'ya karşı düzenlenen İzmir Suikastı girişiminden sonra, derdest edilen muhaliflerin arasına kendisinin de dâhil edilebileceği kaygısıyla Paris'e gitmiş, 1933'te ise Atatürk'ün vefatına dek yaşayacağı İskenderiye'ye geçmiştir. *Nutuk*'un irat edildiği sene, oradaki iddialara yanıt vermek amacıyla yazmaya koyulduğu hatıralarında, doğumundan 1935 yılının hadiselerine kadar olan dönemi ele almıştır.

1938'de Türkiye'ye dönen Dr. Rıza Nur, 18 Eylül 1942'de Taksim'deki Sülün Palas Apartmanı'nda son yayıncılık girişimi olan *Tanrıdağ* dergisinin tashihleriyle uğraşırken hayata veda etmiştir.

DESTANLAR

Milletlerin hayatlarında büyük, önemli tarihî olaylar vardır. Bunlar zamanla birtakım hayal mahsulü hikâyelerle süslenirler ve gelişirler. Savaşlar, kahramanlıklar bunlardandır. Bunların manzum hâle getirilmiş ve şiirleştirilmiş şekillerine destan diyoruz. Destanlar nesilden nesle aktarılırken değişirler; fakat özde aynı kalırlar. Destanlar yüksek millî duyguları dile getirirken aynı zamanda millî hisleri de canlandırmaları bakımından milletlerin hayatında önemli rol oynarlar.

Önceleri yazılı olmayan destanların yazıya geçirildikten sonra işlenmeleri gerekir. Türk destanları *maalesef bir sanatçı tarafından şekillendirilmemiş, işlenmemişlerdir*. Eskiye dayanan bir tarihi olan Türk milletinin çeşitli destanları vardır. Bu destanlar şimdiye kadar topluca yazılmamışlardır. Konuları hakkında da Çin, Fars gibi yabancı milletlerin kaynaklarından istifade ederek bilgi sahibi oluyoruz. İslamiyet öncesi destanlarımızın İslamiyetten sonra ve onun tesiri altında kalarak değişikliklere uğradığını görüyoruz. Bu da orijinalliğin kaybolması anlamına gelmekten başka bir şey değildir. Mesela Battal Gazi'nin Araplar arasında yaşamış tarihî bir aslı olduğu için bu destan Türk destanı mıdır, yoksa adapte edilmiş bir destan mıdır gibi meseleler ve diğerleri henüz hallolmayı beklemektedirler. Ama maalesef günümüzde böyle bir eğilim görülmemektedir. Bir nesil sonra, hatta o kadar bile beklenmeden destanlarımızın hafızalarımızdan silinerek tamamen yok olmaları, telafisi mümkün olmayan millî bir felaket olur. Çünkü destanlar bir şahsa ait olmayıp milletin ortak malıdırlar. Onun için bu ortak mal korunmak zorundadır. Her şeyden önce kendi destanlarından habersiz yetişen bir gençlik, millet olmanın vasıflarından biri olan ortaklık ve ona sahip çıkma kavramından yoksun olarak yetişecektir. Bunun ne anlama geldiğini bilebilmek için âlim olmaya gerek olmadığını sanıyorum.

Rıza Nur *Uğuz Kağan Destanı* adını verdiği kitapta bu destanı toparlamak istemiştir. Bütün hayatı boyunca Türklüğe hizmet için gayret sarf etmiş olan Rıza Nur hakkında hatıratı yayınlandıktan sonra Atatürk ve zamanın diğer şahıslarıyla ilgili çirkin sözleri dolayısıyla epey laf edilmiştir. Her iki şahıs Türklüğe büyük hizmetlerde bulunmuş ve artık dünyadan göçüp gitmiş olduklarından bu gibi polemiklere girmenin artık bir anlamı kalmadığı ve kimseye bir faydası olmayacağı kanaatindeyim. Bırakalım hiç yanılmayan tarih bu hususta hükmünü versin. Rıza Nur hakkında onun manevi evladı olan babam Nihâl Atsız'ın röportajını hatıralarının yeni baskılarının sonundaki ilavelerde okuyabilirsiniz.[1] Röportaj, takma ad kullanan Altan Deliorman tarafından yapılmıştır. Altan Deliorman'ın neden Murat Genceoğlu takma adını kullandığını ben şahsen bilmiyor, ama tahmin edebiliyorum.

Türk destanları üzerinde çalışmalar Ziya Gökalp ile başlamış ve devam etmiştir. Ama ilmî olarak bu konuya el atan Prof. Dr. Zeki V. Togan'dır. Burada tam bir bibliyografya vermek gereksiz ama daha fazla bilgi edinmek isteyenler Atsız'ın *Türk Edebiyatı Tarihi* ve *Türk Tarihinde Meseleler* adlı kitaplarından başlayabilirler. Rıza Nur'un kendi kaleminden Fransızca olarak çıkan *Oughouz-Namé, Épopée Turque* (Alexandrie, Mai 1928), yine kendi kaleminden Fransızca olarak Paul Pelliot'nun Oğuznâme hakkında yazdığı bir yazıya cevabı *Réponse à un article de M. Paul Pelliot sur L'OUGOUZ-NAMÉ* (Alexandrie, 1931), Reşit Rahmeti Arat ve W. Bang'ın *Oğuz Kağan Destanı* (İstanbul, 1936), Pertev Naili Boratav'ın "Türk Destanları Tetkikinin Bugünkü Vaziyeti ve Vardığı Neticeler" (*C.H.P. Konferanslar Serisi,* Kitap: 3, 1939), Abdülkadir İnan'ın "Türk Destanlarına Genel Bakış", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* (1954), W. Radloff'un *Proben der Volksliteratur der Türkischen Stämme Südsibiriens*, I-X (St. Petersburg, 1866-1907), Faruk Timurtaş'ın "Türk Destanları", *Türk Kültürü*, 111 (1965), Zeki Velidi Togan'ın "Türk Destanının Tasnifi", *Atsız Mecmua*, 1-3, 5 (1931), yine onun *Oğuz Destanı, Reşideddin Oğuznâmesi, Tercüme ve Tahlili* (İstanbul, 1972) gibi makale ve kitaplarından istifade edebilirler. Buna tabii muhtelif ilim adamları tarafından kaleme alınmış Türk destanlarını konu alan Türk edebiyatı tarihlerini de eklemek gerekir.

Gerisi yetişen genç Türkologların görev anlayışına ve şairlerin kabiliyetine kalmış.

Dr. Buğra Atsız
Ocak 2020, Kanada

---

[1] bk. Atsız, *Türkçülüğe Karşı Haçlı Seferi ve Çektiklerimiz*, 4. bs., İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2020, s. 240-246.

TAKDİM

Yakın tarihin nev'i şahsına münhasır isimlerinden Rıza Nur'un gurbette yazmaya başlayıp öz vatanında tekmil ettiği *Uğuz Kağan Destanı*, Uğuz destanlarının alelade bir tekrarı olmanın ötesinde bir eserdir. Zira eser sahibi bilgi birikimini, fikirlerini ve hissiyatını mümkün olan en üst seviyede edebî mahsulüne yansıtmıştır. Onun eserde bariz biçimde görülen bilgi birikimi, fikirleri ve hissiyatı, *Uğuz Kağan Destanı*'nı diğer eserlerinden ayrıştıran, hatta söz konusu eserin değerini artıran faktörler olarak kabul edilebilir.

Destanın iskeletini oluşturan esas metin, Uğuz destanlarının arkaik yönünü daha iyi yansıtan, Uygur harfleriyle kaleme alınmış *Uğuznâme* yazmasıdır.[1] Diğer Uğuznâmelerdeki Müslümanlık tesiri bu yazmada yoktur. Bahse konu yazmanın eksik olması veçhile Rıza Nur, boşlukları -en başta 1925'te yayınladığı *Şecere-i Türk* olmak üzere- Uğuz'dan söz eden diğer eserlerle doldurmuş, Türk mitolojisinden yararlanarak Müslümanlık tesirini kendince izale etmiş, Uğuz'u büsbütün Şamani bir çehreye büründürmüştür. Uğuznâme metinleriyle de yetinmeyerek sair Türk destanlarından, *Dede Korkut Kitabı*'ndan,[2] hatta *Şâhnâme*'den parçalar yahut karakterler devşirmiştir. Bazı dizelerde çağdaşı Türkçü şairlerin tesiri görülür. Tabiat tasvirleri, mitolojik ve kültürel ögeler ile savaş sahneleri pürüzsüz olmasa bile edebî açıdan dikkate şayandır. *Uğuz Kağan Destanı*'nın "Başlangıç", "Destana Başlama" ve "Sonunç" bölümleri dikkat çekecek miktarda otobiyografik malûmat içerir. Rıza Nur'un eser boyunca kendini hissettiren ruh hâli bilhassa bu bölümlere yansımıştır. Destanın baş kahramanı Uğuz Kağan -destanda Uğuz Han olarak da anılır- bazı kısımlarda âdeta Rıza Nur'la aynı kişiye dönüşür, onun düşüncelerini, ideolojisini dile getirir (bk. "Uğuz Kağan'ın Duası").

Destandaki vuruşgular (savaşlar) içerisinde İranlılarla yapılan savaşın ayrı bir yeri ve önemi olduğundan burada kısaca arka planına değinmek faydalı olacaktır. Rıza Nur'a göre İran medeniyetini kuranlar ve koruyanlar aslında Türklerdir. *Türk Tarihi* adlı hacimli eserinde bu minvalde serdettiği ifadeleri, 1925 yılında *Akşam* gazetesinde yer alınca İran'daki Türkçülük karşıtı bazı kimseler Rıza Nur'a reddiyeler yazmışlardır.[3] Ancak onu İran'daki karşıtlarından ziyade tarihî bir şahsiyet ve eseri -Firdevsî ve *Şâhnâme*si- rahatsız etmektedir:

> İçimizden biri *Şâhnâme*'yi ve bu harpleri iyice tetkik, yanlışlıklarını, Acemlerin Türk kahramanlığına mağlup oluşlarını güzelce tasvir ederek bir monografi yazmalıdır. Hatta mümkünse Turan'ın İran'ı ezmesini terennüm eden bir *Şâhnâme* de yazmak Türk'e borçtur.[4]

Rıza Nur bu çağrısından birkaç yıl sonra, *Türkbilik Revüsü*'nün dördüncü sayısını (1934) "İran-Turan Savaşları"na hasretmiş, *Şâhnâme*'yi tetkik etmiştir. İlgili yayındaki tespitleri *Uğuz Kağan Destanı*'nda müessir olmuştur. "Ulu Vuruşgu" ile Firdevsî'nin kurgusunu tersine çeviren Rıza Nur, kendince Turanlıların öcünü almış, böylece bir "Türk Şâhnâmesi" yazmıştır. *Şâhnâme*'deki isimler alınmış, Türkler tarafından mağlup edilmiş, ezilmişlerdir. "Uğuz Kağan'ın Rüyası" başlıklı bölümde *Şâhnâme*'deki hadiseler, tarihî süreçte İranlı ile Turanlı arasında yaşananlar bir öngörü hâlinde özetlenmiştir. Bu "kehanet" dahi bir taklittir.

Eserin dili ve kendine özgü üslubu dikkat çekicidir. Rıza Nur, Fransa'da *Türk Şiirbiligi*[5] ile *Türk Şiirinin Evolusyonu Tarihi ve Analitik (Tahlilî) Tetkiki* adlı eserlerini yazarken Babur'un, Ali Şir Nevayî'nin ve sair isimlerin eserlerini incelediği için Çağataycaya hâkimdir. Bu birikimini Türkiye Türkçesiyle yazdığı birçok esere yansıtmıştır. Şairin ilk yayınladığı opera çevirisinin ön sözünde yer verdiği satırlar her bir eseri için olduğu kadar *Uğuz Kağan Destanı* için de geçerlidir. Onun bu tavrı aynı zamanda Türkçeciliğinin de bir özeti mahiyetindedir:

---

1 bk. *Uğuznâme*, yazma eser, Bibliothèque nationale de France, Supplément turc 1001.

2 O tarihte yalnız Dresden nüshası tanınıyordu. Bu nüsha destanın tamamlanmasından önce Kilisli Rifat (İstanbul, 1916) ve Orhan Şaik Gökyay (İstanbul, 1938) tarafından ayrı ayrı neşredilmişti.

3 Kürt kökenli İranlı yazar Reşid-i Yasemî (ö. 1951) "Her ne varsa Türk'tür" anlamına gelen alayvari bir başlıkla neşrettiği köşe yazısında Rıza Nur'u hicvetmiş, Türkçülük aleyhinde yazmıştır (bk. "Her çi hest Türk-est", *Şafak-ı Surh*, CDXXII, 25 Aralık 1925).

4 bk. *Türk Tarihi* (1924), I, s. 341 vd.

5 Bu eser yakın bir zamanda Berlin Devlet Kütüphanesi'nde bulunmuş (bk. Güler Doğan Averbek, "Berlin Devlet Kütüphanesi'nde Bulunan Kataloglanmamış Türkçe Yazmalar Üzerine Tespitler", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 24 (2020): 1-40) ve Ötüken Neşriyat tarafından geçtiğimiz sene neşredilmiştir (bk. Rıza Nur, *Türk Şiirbiligi*, haz. Güler Doğan Averbek, Arzu Atik, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2021).

> Her okuyanın anlayabilmesi için sade bir Türkçe kullandım. Hatta o kadar yaptım ki "evlat" gibi Türkçede müfret olarak kullanılan kelimeleri evlatlar diye cemlendirdim. Bozuk olan imlâmızı mümkün mertebe söylendiği gibi yazdım. Bunlar artık hata, kabahat değil aksine fesahat sayılmak zamanıdır. Bizim o acube hâlindeki Arabî ve Farsîli edebî dilimizi sevmediğim gibi büsbütün Çağatay şivesine kaçmak da istemem. Mahut edebî dilimizi sevmediğimin sebebi onu halkın anlamamasıdır. Hâlbuki yazı, kitap umum millet içindir. Edebî dilimizi anlayabilen sade üç beş bin kişi için değildir. Yazmaktan maksat millete öğretmektir. Asıl Türkçe yani Çağatayca kelimece hatta Arapçadan zengin bir dil olmakla beraber Osmanlı dili kadar işlenmiş, incelmiş değildir. Dünyada mevcut ve şiveleri az çok farklı olan Türkleri yani Osmanlı Türklerini, Kafkasya, Azerbaycan ve Horasan Türklerini, Buhara, Hive ve Türkistan Türklerini, Kâşgar Uygurlarını, Tatarları, hasılı Sibirya, Çin ve Moğolistan'a ve Afganistan'a doğru Türklerin hepsini içtimaen bir mübarek bayrak altına toplamak için iptida Türkçenin kâmûsunu, sarf ve nahvini, yazı ve imlâsını muntazam ve halis Türkçe bir hâle koymak lazımdır. Bunun için ise tayin olunacak bir merkeze doğru hepsinin birden yaklaşması icap eder. Bu nokta pek mühimdir. Türk dilinin muhtelif şiveleri arasında en ziyade tekemmüle varıp inceleşmiş ve güzelleşmiş olanı Osmanlı Türkü şivesidir. Bir geniş umman olan Çağatay Türkçesi ise Osmanlı şivesindeki dilin Arabî ve Farsîsinin yerini veya boş kalmış eksiklerini doldurmak için zengin bir hazinedir. Edebî ve fennî ıstılahlar koyacağımız, dilimize bir şey tercüme edeceğimiz zaman ecnebi dillerine değil, bundan sonra o hazineye müracaat etmeliyiz ki Türk dilinin Arabî, Farsî ve sair ecnebi kelimeler yüzünden kendine mahsus olan ve hiçbir dilde bulunmayan hece ahengi bozulup tadı kaçmasın.[6]

Rıza Nur'un şairliği vasat -belki vasatın da altında- sayılabileceği için, şiirleri, diğer eserleri kadar dikkat çekmemiştir. Manevi evladı Hüseyin Nihâl Atsız da bu edebî vasatlığa değinmekle beraber Rıza Nur'a ait şiirler arasında en beğendiği iki eserden biri olarak *Uğuz Kağan Destanı*'nı zikreder.[7] Rıza Nur kendi çıkardığı *Türkbilik Revüsü*'nde 16 adet şiirini yayınlamış, bir divanı olduğunu beyan etmiştir.[8] Bu şiirlerinde destan kahramanını da sık sık anmıştır.[9]

Uğuz Kağan Destanı'nın bazı parçaları *Tanrıdağ, Orkun, Bulak, Ötüken* gibi Türkçü dergilerde yayınlanmıştır.[10] Bir örnek olarak alttaki şiiri verilebilir. Burada *Uğuz Kağan Destanı*'nda farklı yerlerde yer alan dizeler, Rıza Nur tarafından bir araya getirilerek yayınlanmıştır:[11]

Türk Baturlugu

Uguz Kagan:

Ovalar otagımız.
At sırtı yatagımız.
Erlik için ölmekdir
Tanrıya adagımız.

Gündüz gün bize bayrak.
Bilmeyiz biz dur durak.
Gece dahi gideriz
Ayı ışık yaparak.

Gelmişdir erlik çagı.
Gerekdir bilsin yagı.
Ki dag, taş, tac, taht çigner
Atımızın ayagı.

Bize gök kubbe çadır.
Dünya Türke darcadır.
Benim tahtım bir eger
İşim hep baturcadır.[12]

---

6 bk. Rıza Nur, *Samson ile Dalila,* Sinop: Sinop Matbaası, 1921, s. 8 vd.

7 Atsız bunu Altan Deliorman'a verdiği röportajda dile getirir, diğeri ise "Ateş ve Pervane" adlı şiirdir (bk. *Türkçülüğe Karşı Haçlı Seferi ve Çektiklerimiz*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2018, s. 244; asıl kaynak için bk. *Millî Yol*, XXXII, 7 Eylül 1962). "Ateş ve Pervane" adlı şiir için bk. *Türkbilik Revüsü* VII (1938): 28 vd.

8 bk. *Türkbilik Revüsü* VII (1938): 21-51. Ayrıca *Türk Tarihi*'nde kendi ismini vermeden, "Pantürkçü" müstearıyla bir şiirini yayınlamıştır (bk. Rıza Nur, *Türk Tarihi*, I (1924), s. 185-187).

9 bk. *Türkbilik Revüsü* VIII (1938): 26, 32, 36.

10 bk. Ozan Karabulak, *Atsız ve Türkçülüğün Yarım Asrı*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2017, s. 595.

11 bk. *Tanrıdağ* 1 (8 Beşincay-Mayıs 1942): 1. Müellifin imlasına müdahale etmedik.

12 Destanda 1630-1645. dizeler.

Uguz Kagan'ı dinleyen Türk milleti:

Uguz bu! Erler eri.
İsterse yıkar yeri.
Önünde kalmışmı hiç
Bir yav yad eri diri?!…[13]

Riza Nur[14]

Bilindiği üzere literatürde Uğuz adının Oğuz telaffuzu baskındır. Rıza Nur, bu teamüle aykırı olarak Uğuz'u (Fransız imlasıyla *Oughouz*) tercih etmiştir. Atsız, 1939 yılında Rıza Nur'un bu tercihini şu sözlerle destekler:

> Bu kelime bizde şimdiye kadar "Oğuz" diye yazılmıştır. Yalnız Doktor Rıza Nur Bey "Uğuz" diye yazmıştır (*Oughouz-Name* İskenderiye, 1928). Bu kelimenin Gök Türkler çağında Uğuz diye söylendiği muhakkaktır. Çünkü Orhun elifbesinde *o* harfi için ayrı bir işaret yoktur. Türkçede *o* sonradan teşekkül etmiştir. Bugünkü doğu Türklerinin çoğunda *o* harfi pek kapalı söylenip *u* harfine yaklaşmaktadır. Yunanlıların da bu kelimeyi Uz yazmaları eski söylenişin Uğuz olduğunu gösterir. Bugün de Anadolunun çok yerlerinde Uğuz denilmektedir. Meselâ Bayburtta "Bey Börek" rivayetini tesbit eden "Osman Turan" bize bunun Uğuz diye söylendiğini gösteriyor (*Ülkü*, sayı 59, İkincikânun 1938, Ankara). Ben kendim de 1931'de Boluya yakın bir köyde bu kelimenin Uğuz diye söylendiğini işittim. […] Her halde bu kelime bugün Anadolu Türklerinde daha çok Uğuz şeklinde kullanılıyor.[15]

Uğuz telaffuzuna Türkiye,[16] Azerbaycan, Orta Asya ve Doğu Türkistan'da, şahıs veya yer ismi olarak rastlandığı gibi bu kelime 'bön,' 'ebleh'[17] ve benzeri anlamlara gelen bir sıfat olarak da kullanılır. Hâsılı her iki telaffuz da aynı anlam ve kullanımla Türkçede mevcuttur.

Sayıları diğerlerine nispeten az olmakla birlikte Franz von Erdmann (1793-1862), Julius Theodor Zenker (1811-1884), Adolph Bastian (1826-1905), Henry George Raverty (1825-1906) gibi bazı müsteşrikler de Uğuz yazımını tercih etmişlerdir. Bazı yazma kataloglarında da bu ismin Uğuz olarak transkribe edildiği görülür.[18] Günümüzdeki araştırmalar da dâhil edildiğinde örneklerin çoğalması mümkündür.

Türklerin tarih boyu kullandıkları alfabelerin *o*, *u* (veya *ö*, *ü*) gibi ünlü harfler hususundaki ikili yapıları bu meseleyi girift bir hâle getirir: Runik harflerle 𐰃𐰇𐰴, Arap harfleriyle[19] اوغوز adının Uġuz ve Oġuz olarak okunması mümkündür. Aynı sorun Uygur yazısı için de geçerlidir, Uygur

---

13 Destanda 2303-2306. dizeler.

14 bk. "Türk Baturlugu", *Tanrıdağ* 1 (8 Beşincay-Mayıs 1942): 3. Sonraki yıllarda Rıza Nur için çıkarılan özel sayıya da alınmıştır (bk. *Orkun* 49, 7 Eylül 1951, s. 7).

15 bk. Atsız, *XVinci Asır Tarihçisi Şükrullah, Dokuz Boy Türkler ve Osmanlı Sultanları Tarihi*, İstanbul: Arkadaş Basımevi, 1939, s. 41 vd. Atsız'ın buradaki gerekçelendirmesi her ne kadar zayıf olsa da ilmî açıdan telaffuz tercihi hususunda kat'i bir tanık yahut belge yoktur, dolayısıyla her iki tercih de aynı derecede doğrudur. Osman Turan, Uğuz söylenişinin Anadolu'da yaygın olduğunu kabul eder, ancak o aslının Uğuz değil, Oğuz olduğu kanaatindedir (bk. "Bey Böyrek Hikâyesinin Yeni Rivayetleri II", *Türklük* 9 (Birincikânun 1939): 174-178). Nitekim Atsız da bu hususta pek ısrarcı olmamış, daima Oğuz imlasını tercih etmiştir.

16 Ardahan'daki toponim ile bağlantılı efsane için Fahrettin Kırzıoğlu'nun ilgili makalelerine bk. M. Fahreddin Çelik, "Ardahan'da Uğuz Dağı Efsanesi", *Ülkü Mecmuası* 96 (Şubat 1940): 507-513; M. Fahrettin Kırzıoğlu, "Çıldır'da Üç Uğuz Kardeşler Efsanesi", *Türk Folklor Araştırmaları* 21 (Nisan 1951): 322-324.

17 Tespit ettiğimiz bir metin için bk. *Dâstân-ı Eblehî,* yazma eser, Bibliothèque nationale de France, Supplément turc 373, yk. 5a.

18 Franz von Erdmann, *Vollstaendige Uebersicht der aeltesten Tuerkischen, Tatarischen und Mongolischen Voelkerstaemme nach Raschid-ud-din's Vorgange*, Kazan 1841; *Temudschin der Unerschütterliche*, Leipzig 1862; Julius Theodor Zenker, *Türkisch-Arabisch-Persisches Handwörterbuch*, I, Leipzig: Verlag von Wilhelm Engelmann, 1866, s. 125; Adolph Bastian, "Die Verehrung der Himmelskörper", *Zeitschrift für Ethnologie* IV (1872): 359-387; *Ethnologische Forschungen*, II, Jena: Hermann Costenoble, 1873 (Adolph Bastian'ın bazı yazılarında Oğuz olarak da yer alır); Henry George Raverty, "On the Turks, Tattars and Mughals", *Travaux de la troisième session du Congrès international des orientalistes*, II, St. Pétersbourg, 1876, s. 73-124; Maulānā Abū-'Umar-i-'Uṣmān Minhāj-ud-dīn, *Ṭabakāt-i-Nāṣirī*, *A general History of the Muhammedan dynasties of Asia, including Hindustan*, II, haz. Henry George Raverty, Tıpkıbasım, New Delhi: Oriental Books Reprint Corporation, 1970, s. 876 vd.; William Hook Morley, *A descriptive catalogue of the historical manuscripts in the Arabic and Persian languages*, Londra: John W. Parker & Son, West Strand, 1854, s. 4; Charles Rieu, *Catalogue of the Persian manuscripts in the British Museum*, I, Londra: Longmans & Co, 1879, s. 76.

19 Paris'teki *Şecere-i Türk* nüshasında yer alan imla için bk. Supplément turc 141, yk. 6b. Ayrıca bk. Ebü'l-Gazi Bahadır Han [Abulghasi Bahadür Chani], *Historia Mongolorum et Tatarorum*, Kazan: Ex Universitatis Imperialis Typographeo, 1825, s. 9. Berlin Devlet Kütüphanesi'nde bulunan Yazıcıoğlu Uğuznâmesi'nde اُغُوزْ ve اُوغُوزْ, Atalar Sözü Uğuznâmesi'nde اوغز ve اُغُوزْ yazılıdır (bk. Ms. or. quart. 1823 ve Diez A quart. 31). *Dîvânu Lügâti't-Türk* yazmasında ise اُغْز yazar. bk. *Divanü Lûgat-it-Türk Tıpkıbasımı "Faksimile"*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1941, s. 40.

harfli *Uğuznâme* yazmasında destan kahramanının adını hem Uq̈uz hem Oq̈uz olarak yorumlamak mümkündür.[20] Özellikle ilk hecedeki ünlülerin nasıl okunması gerektiği problemiyle başka Türkçe kelimelerde de karşılaşılır. Bu hususta Türkologlar arasında fikir ayrılıkları vardır.

Bu adın etimolojisine açıkça değinmese de Rıza Nur'un onu Uygur harfli *Uğuznâme* yazmasında geçen ağız sütü ile ilişkilendirdiği dolaylı olarak anlaşılıyor:

> (12) 'Uğuz,' doğumdan sonraki ilk anne sütü; Anadolu'da 'ağuz' olarak hâlâ mevcut.[21]

Destan kahramanı Uğuz'un gerçekte kim olduğu meselesi Türkleri meraklandırmış, Oğuz, Kur'ân'da bahsedilen Zülkarneyn'le özdeşleştirilmiş, bu düşünce tefsir kitaplarına kadar girmiştir.[22] Avrupalı müsteşrikler de bu bahisle ilgilenmişlerdir. Sinoloji çalışmalarının paralelinde Hun tarihi de aydınlanmaya başlamış, bunun akabinde, babası T'u-man'ı öldürerek iktidara geçen Hun imparatoru Mete, Uğuz'la kıyaslanır ve özdeşleştirilir olmuştur. Ancak Rıza Nur bu teoriye karşıdır. Uygur harfli *Uğuznâme* yazmasını henüz bizzat incelemediği bir tarihte şunları yazar:

> Mete Han, Uğuz Han değildir. Uğuz'la babasını öldürmek vakası benzeyişi varsa da yalnız bu, bu iki şahsiyeti birleştirmeye kâfi değildir. Adca hiç, hatta hece değil, bir harf benzeyişleri yoktur. Tarihçe de öyledir. Uğuz, Mete'den pek eskidir. Bu eski mitoloji bulutları içindeki Uğuz'umuzu öylece muhafaza edelim. O, Türk'ün kendisinin ve tarihinin büyüklüğü timsalidir. Mete, Türk'ün pek ulu padişahlarındandır. […] Bugün bu padişahları Çin adlarıyla yazmak mecburiyeti vardır. Bizde bazı zatlar bunların kimini Uğuz Han'a, kimini Kara Han'a, kimini Gün Han'a mukabil tutuyorlar. Keşke öyle olsaydı! Bazı vukuat benzeyişleri bu salahiyeti verecek mahiyette olmasa gerektir. Adlarda i'lalcilik ile kelimeleri türlü şekle sokarak Türkçe adlar bulmak ne kadar yanlışsa bu da öyle yanlış bir yola sevk edebilir. Bu vukuat benzeyişleriyle beraber adlarda da birazcık benzeyiş olsaydı, umumi kabule belki mazhar olurdu. Mesela Mete ile Uğuz arasında bir hece, hatta bir harf benzeyişi bile yoktur. Bir kelime ecnebi dilinde bozulduğu vakıt belki yine bir hececik muhafaza eder. Eğer Uğuz gibi millî ve pek eski bir kahraman-ı kadimi, kahramanlık, fütuhat ve ilh… cihetlerden çok küçültmese idi, millî masalları yıkmasa idi ben de buna pek taraftar olurdum. Halbuki millî masalların milletler için büyük değerleri vardır. Bunlara malik olmayan birçok milletler yeniden millî masallar uydurmakla meşguldür. Hatta tarihi bozarak millî tarihler yazmış milletler çoktur. Millî masalları canla başla saklamak lazımdır. Hem onlarda mühim hakikatler vardır.[23]

1928'de yayınladığı *Uğuznâme*'nin Fransızca ön sözünde bu meseleyi tekrar ele almıştır. Evvelki düşüncesinden vazgeçmiş olmalı ki Uğuz'u başka bir Hun imparatoruyla özdeşleştirmeye çalışır:

> Tüm bu bilgilere dayanarak Uğuz'un takriben hangi dönemde yaşadığını tespit edebiliriz. […] Yaşadığı dönemi miladi tarihin ilk yüzyıllarında belirlemek bana makul geliyor. O dönem içerisinde ise, 430-454 yılları arasında hükümran olan Attila'dan başka büyük bir Türk cihangiri yoktu. Attila'nın bugünün Rusyası'nda meskûn olan halklar ile Romalıları mağlup ettiğini biliyoruz, destan da bundan bahsediyor. Fakat Attila'nın Mısır'ı fethettiğini bilmiyoruz? Maamafih, Attila'yı başkalarına nazaran daha ziyade Uğuz ile özdeşleştirebiliriz.[24]

~~~

Yukarıya alınan şiir örneğinde de görüleceği üzere Rıza Nur'un imla hususunda kendine özgü bir tarzı vardır.[25] Bunun haricindeki tercihlerimizi "Çeviri Yazı" başlığında izah ettik. Edebî bir mahsul olması hasebiyle uzun dipnotlarla destanın akışını bozmamaya özen gösterdik, Rıza Nur'un açıklamalarına ağırlık verdik. "Sonunç" başlığında Mustafa Kemal Atatürk hakkında dile getirilen bazı

---

20 *Uğuznâme*, yazma eser, Bibliothèque nationale de France, Supplément turc 1001, yk. 19a, 9. satır, 2. kelimeye bk.

21 Fransızca metinde 'oughouz' ve 'aghouz' olarak yazılıdır. bk. *Uğuznâme* (1928), s. 32.

22 bk. Vani Mehmed Efendi, *Arâ'isü'l-Kur'ân*, yazma eser, Süleymaniye Kütüphanesi, Yeni Cami, nr. 100, yk. 543a-546b. Bu yazmaya ilk olarak İsmail Hami Danişmend dikkat çekmişti (bk. *Türklük Meseleleri*, İstanbul: İstanbul Kitabevi, 1983, s. 112 vd). Tefsirin yakın bir zamanda yayınlanan Türkçe çevirisi eksik nüshalar esas alınarak hazırlanmış, Vani Mehmed Efendi'nin sözleri ilgili çeviride yer almamıştır.

23 bk. Rıza Nur, *Türk Tarihi*, I, s. 280, 305 vd. Rıza Nur'un o dönem Uğuz Han ile ilgili dile getirdiği görüşleri için ayrıca aynı eserin 43, 45-47 numaralı sayfalarına bk.

24 Müellif yazma nüshanın tarihi hakkında ise şunları dile getirir: "Ayrıca dikkate şayan bir nokta daha var: *Uğuznâme*'de, daha yakın tarihte meydana gelmiş hadiseleri buluyoruz. Mesela Rusların tarih sahnesine çıkması çok eskilere dayanmaz. […] Bu, yakın tarihte meydana gelen hadiseler, en azından yazmanın, Çingiz Han'ın oğullarının döneminde yahut sonrasında hazırlanan bir nüshadan başka bir şey olmadığını ıspat eder." Alıntılar için bk. *Uğuznâme* (1928), s. 9 vd.

25 Rıza Nur, bu imlayı Türkiye'ye döndüğünde dahi terk etmemiştir. Atsız, onunla aralarında geçen bir imla meselesine röportajında değinir (bk. *Türkçülüğe Karşı Haçlı Seferi ve Çektiklerimiz*, s. 245).
~~~

nahoş ifadeler çeviri yazıya alınmadı. İlgili yerler tıpkıbasımda da sansürlendi.[26] Rıza Nur'un *Uğuznâme* (1928) neşrinde yer alan Türkiye şivesi aktarımı ve *Türk Şeceresi* (1925) neşrinde bulunan "Uğuz Han" başlığının çeviri yazısını hazırlayıp bu yayının sonuna ekledik, okurların istifadesine sunduk (bk. EK I, EK II).

Uğuz Kağan Destanı Kahire'deki E. & R. Schindler Matbaası'nda basılmış bir deftere yazılmıştır. Defter A4 ebadında olup siyah kapaklıdır. Kapağın üzerine yapışık sararmış bir kâğıtta Arap harfleriyle eserin adı yazılıdır. Defterin sayfaları solgun sarı renkte olup beherinde 30 adet açık kırmızı yazı çizgisi bulunur. Yazma, müellif hattıdır. Sayfalar Rıza Nur tarafından numaralandırılmıştır. Rıza Nur, destanı yazarken siyah, kırmızı, yeşil, mavi ve lacivert renkli kalemlerle kurşun kalem kullanmıştır. "Vuruşgu", "Ulu Vuruşgu", "Cenk Kurultayı", "Kağnının İcadı", "İt Barak'ın Uğuz Kağan'a Sığınması", "Bildürge", "Uğuz Kağan'ın Yakılması", "Bark Baba ve Balballar", "Sağu" başlıklarının siyah renkli, diğerlerinin kırmızı olmasına özen gösterilmiştir. Destan mavi kalemle yazılırken başlıklardan biri mavi kalemle yazılmıştır. Onu da siyah olarak yorumladık. Destan üzerinde düzeltmeler, eklemeler ve çıkarmalar yapan Rıza Nur bu esnada bazı sayım hataları yapmıştır: *Uğuz Kağan Destanı*, Rıza Nur'a göre 252 sayfa ve 6116 dizeden müteşekkildir. Aslında 253 sayfadan ve 6109 dizeden oluşmaktadır. 9. sayfaya eklenen kâğıt parçaları ayrı sayılmamıştır.

Son olarak *Uğuz Kağan Destanı*'nın yer aldığı defteri Ötüken Neşriyat'a sunarak eseri yayına hazırlamama vesile olan sayın Dr. Buğra Atsız'a, bana itimat eden kıymetli editörümüz Göktürk Ömer Çakır'a, eseri tashih eden sayın Dr. Güler Doğan Averbek'e, hayır dualarını asla esirgemeyen sevgili anneme ve babama teşekkürlerimi arz ederim.

Duisburg, 30 Ağustos 2021
Levent Gündüz

[26] Yayınevimiz, bir kitabı ya bütünüyle yayınlama yahut hiç yayınlamama konusunda ilkesel bir kararı savunur; fakat Rıza Nur'un *Uğuz Kağan Destanı* bu konuda bir istisna oluşturmaktadır. Bunun sebebini şöyle izah edebiliriz: İlk defa Atsız'ın Türk destanı hakkında *Orkun* dergisinde neşrettiği çalışmalar vasıtasıyla haberdar olduğum ("Türk Destanı Üzerinde İncelemeler, 4: Türk Destanını Nazma Çekme Teşebbüsü", *Orkun* 33 [18 Mayıs 1951]: 6-7. Bu yazı, yayınevimizden çıkan *Türk Tarihinde Meseleler*'de [19. bs., İstanbul 2021, s. 162-167] yer almaktadır) *Uğuz Kağan Destanı*'nı, Ağustos 2013'te Sinop Rıza Nur İl Halk Kütüphanesi'ne giderek bizzat aramama rağmen o sıralar kütüphane restorasyonda olduğu için kataloğa ulaşma imkânını bulamadım. Daha sonra Ayşe Şahin Hanım'ın yardımıyla kataloğu temin ettim fakat çalışmaya dair bir kayda rastlayamadım. Diğer el yazmaları da 2000 yılında Millî Kütüphane'ye taşınmıştı. Bu da eldeki tek nüshanın Atsız'ın da alıntılar yaparak kullandığı nüsha olduğunu gösteriyordu. Bu nüshadan tabii olarak Atsız vasıtasıyla bazı etkinliklerde okunmak (Niyazi Yıldırım Gençosmanoğlu tarafından okunduğuna dair kayıt için bk. Ozan Karabulak, *Atsız ve Türkçülüğün Yarım Asrı*, 2. bs., İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2018, s. 422) ve bazı Türkçü dergilerde neşredilmek üzere bazı ufak değişikliklerle "Uğuz Kağan'ın Duası" (s. 153-154) adlı bölüm paylaşılmıştı. bk. "Oğuz Kağan'ın Duası", *Orkun* 62 (7 Aralık 1951): 5-6. Sonraki yayınlar "Dünden Sesler" üst başlığıyla yapılan bu neşirden alıntılanmış olmalı: "Oğuz Kağan'ın Duası", *Yeni Orkun* 3 (Mayıs 1988): 16. Böylece 2019'da Buğra Atsız Bey destanın Atsız'ın terekesinden çıkan el yazmasını bizimle paylaşana kadar bu konudaki niyetim rafa kalkmış oldu. Kısacası müellif hattı tek bir nüshası bulunan ve her an yitip gitme riski taşıyan özgün bir çalışma elimizdeydi ve bunun korunarak geleceğe aktarılması gerekiyordu. O sebeple hem kanuni hem vicdani açıdan sıkıntılı olan ve merhumun hatıralarını bile gölgeleyecek şiddette salvolar içeren mısraları (6010-6014, 6022-6027, 6036-6047. mısralar) sansürleyerek metni tıpkıbasımıyla beraber neşretmeye karar verdik. -en.

ÇEVİRİ YAZI

Rıza Nur'un Latin harfli imlası problemlidir, çoğu zaman tutarsız, tabir caizse sistemsizdir. İmlasının aynen taklit edilmesi eserin hitabetine zarar vereceği için tercih edilmedi. Çeviri yazıdaki seçimleri aşağıda izah etmeye çalıştık.

I- Metnin müsaade ettiği kadarıyla, günlük dilde istifade edilen alışılageldik kelimelerde ve imlada Türk Dil Kurumu'nun yazım tercihleri esas alındı. Örnekler: yoğurd ↦ yoğurt, (binek hayvanlarının sırtına konan nesne) eger ↦ eyer, içün ↦ için, öğ- ↦ öv-, döğ- ↦ döv-, kılağuz ↦ kılavuz. Ekseriyetle kafiyeyi bozmayan bu tercih, bugünkü okura hitap etmektedir.

Arap harfli Türk imlasında aynı yazılan bazı kelimeler çeviri yazıda ayrıma tâbi tutuldu. Örnek: (nemli anlamında) çiy, (pişmemiş anlamında) çiğ.

Rıza Nur'un Latin harfli neşirlerinde ayrı yazdığı bazı sözcükler bugünkü yazıma uyarlandı: boz kurt ↦ bozkurt buna bir örnek.

II- Rıza Nur'un bazı telaffuz tercihleri esere yansıtıldı. Örnekler: ülke ↦ ölke, şölen ↦ şülen, kopuz ↦ kupuz, boğa ↦ buğa [Bu maddenin istisnalarına örnekler: (şehir anlamındaki) baluk ↦ balık, altun ↦ altın].

Rıza Nur'un Latin harfli Türkçe neşriyatında mürettipten yahut kendisinden kaynaklanan sebepler dolayısıyla birbirine zıt imlaları da vardır: Bu destanda 'şölen' sözcüğünün 'şülen' olacağını belirten Rıza Nur, *Türkbilik Revüsü*'nde 'şölen' şeklini tercih etmiştir; destandaki 'kupuz' kelimesini *Türkbilik Revüsü*'nde 'kubuz' olarak yazmıştır.

Çeviri yazıdaki tercihlerle ilgili esaslar:

a. Rıza Nur destan metninde bazı Arap harflerinin etrafında Latin harfleri ile kelimenin okunuşuna işaret etmiştir. Bunu yaparken nadir de olsa Fransızca seslerden, söz misali *eu* (↦ *ö*) yahut *ou* (↦ *u*) diftonglarından istifade etmiştir. Bu tarz yönlendirmeleri dikkate alındı.

b. Latin harfleriyle yayınladığı eserler dikkate alındı. Örnekler: cıda ↦ cide, vakit ↦ vakıt. Bu sözcükler destanda kafiye olarak yer aldıklarında, bu tespitlerimiz de teyit edilmiş oldu.

c. 20. yüzyıl İstanbul ağzıyla Osmanlı literatüründe yaygın olan 'geleyorum,' 'gideyorum' yahut (onu anlamında) 'anı' gibi hususiyetler günümüz imlasına aktarıldı. Rıza Nur'un Latin harfli yayınlarında kullandığı ('onu' anlamında) 'unu,' ('onlardan' anlamında) 'unlardan' gibi tercihleri göz ardı edildi. Nitekim kendisinin de bazı yayınlarında bu tercihlerini terk ettiği görülebilir.

III- Rıza Nur dizelerdeki hece sayısını tamamlamak için sık sık sesli harfleri düşürmüştür. Örnekler: bırakıp ↦ brakıp, aşağı ↦ aşâ, köpeğe ↦ köpê, soluğu ↦ solû, gideceğim ↦ gideceğm. Buna mukabil bazı kelimelerde bir sesli harf fazla okunmalıdır. Örnek: prenses ↦ pirenses.

Yine bu kabil tercihlerine örnek olarak 'şiir' sözcüğü yerine tercih ettiği 'şîr' örnek olarak verilebilir. Bu imlaya -biri Latin harfleriyle 277. dizede, diğeri Arap harfleriyle 297. dizede olmak üzere- iki defa yer vermiş, bunlar dışında normal imlayı tercih etmiştir. Metinde ilgili yerlerde 'şîr' imlasına yer verildi, diğerlerinde dizedeki hece adedine göre 'şiir' veya 'şi'r' tercih edildi.

Pek çok yerde *ile* eki yerine *-nan / -nen* ekini kullanmıştır. Ayrıca *için* sözcüğünü bir önceki sözcüğe bitiştirerek *-çin* şeklinde yazmıştır. Bu tasarrufları aynen muhafaza edilmiştir.

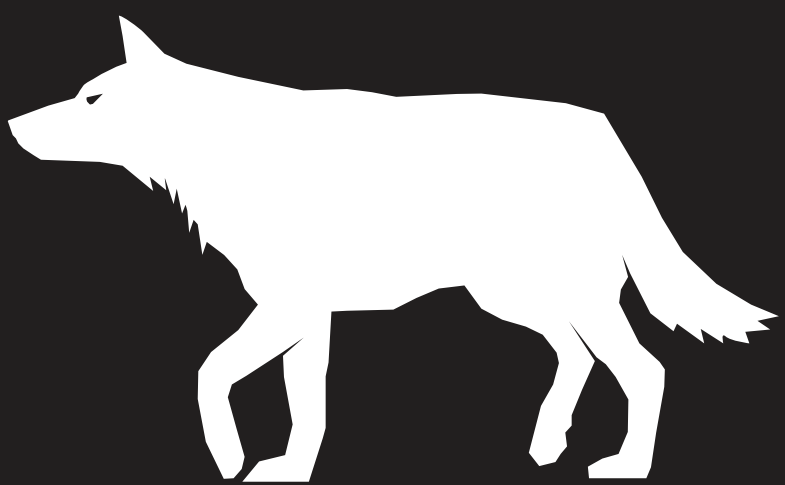
IV- Metinde üzeri çizilen, düzeltilen, tekrar yazılan, öne veya arkaya alınan pek çok dize, dize sayısı, noktalama işareti yahut sözcük vardır. Bunlar çeviri yazıya alınıp belirtilmedi. Yalnız destana bir katkı sağladığı düşünülen, şairin düşünce ve duygu seyrini gösteren bazı silinmiş kısımlar dipnotta verildi.

V- Mısra numaralarında birden fazla yerde atlama olduğu görülmüştür. Buralarda durum dipnotta belirtilmiş, mısra numaraları ardışık olacak şekilde düzeltilmiştir.

VI- Metindeki sayfa numaraları çeviri yazıda [ ] içinde verilmiştir.

VII- Destanı hece ölçüsüyle yazan Rıza Nur, "Önünç"te belirttiği gibi bazı mısralarda hece sayısını farklılaştırmıştır, bunlar ayrıca belirtilmedi.

UĞUZ KAĞAN DESTANI



[1]

ÖNÜNÇ

Türk'ün birçok millî masalı, destanı vardır. Çünkü Türk kadar erlik etmiş bir millet dünyada yoktur. Türk bu hususta övünecek bir hazine iyesidir. Yazık ki bu destanların, masalların bir kısmı toplanmamış, yazılmamıştır. Epeyce yazılanlar da var; fakat bunların da çoğu şiir hâlinde değildir.

Bir milletin destanî masalları nice asırlar sonra toplanır, tanzim edilir. Ben de birçok asır sonra Türk destanını yazmak hevesine düştüm. Türk tarihini tetkikim esnasında bunlardan topladım. Uğuznâme'yi esas yaptım. Topladıklarımı Paris'te 1932 yılında nesir ve iskelet hâlinde tespit ettim. Bu esasa göre şiir olarak ve süsleyerek yazacaktım.

O tarihten 1936 yılı başına kadar diğer eserlerimin işini bitirip de bu destana başlayamadım. Hepsi bu tarihte bitti; lakin başım çok yorgun düştü. Uzunca dinlenmek lazımdı. Başka türlü çalışmak mümkün olamayacaktı. Bundan sonra bir taraftan eserlerimi bastırmakla, bir taraftan da yavaş yavaş bu destanı yazmakla ömrümü geçirmeye karar vermiştim.

Dinlenirken bazı neşriyat da yaptım. Böylece 1937 yılı Teşrinisanisinin ilk gününe geldim. Ben bu destanı şiir olarak ve iyi yazabilmek için başım tam dinlenmiş, sıhhatim yolunda, gönlüm rahat ve bana cenkleri tasvirde kuvvet verecek kadar cepte para olsun derdim. Bugün de yine gurbetteyim, elem içindeyim, yine kafa yorgun, yine mide bozuk, yine gönül üzgün ve perişan, yine paranın benimle ünsiyetsizliği devamda. Baktım ki istediğim böyle bir devir bize gelmeyecek. Bu zaten muhali istemekti. Artık bu tarihte yazmaya başladım.

Dünyada ne kendim için, ne de başkası için başka hiçbir arzum, emelim yoktur. Arzum sade bu. Bakalım, kaç yılda bitireceğim? Ölmeden bitirirsem gözüm arkada kalmayarak bu dünyadan giderim. Uzun yıllardan beri Türk için, mukaddes Türklük için canımın içinde bin naz ve sevgi ile beslediğim, gönlümün en kıymetli köşesinde aklı, fikri alan ve bütün varlığı kaplayıp tutan coşgun bir aşkın tatlı, altın kanatlı sırrı gibi sakladığım bu hizmeti de görünceye kadar ölüm bana aman versin...

-○-

Bu destanı sırf Türkçe yazmak mümkündü. Gönlüm böyle de istedi. Millî destanlar zaten böyle yazılır. Ancak böyle bir eseri bugün hiçbir Türk'ün anlayamayacağını düşünerek vazgeçtim. Millet anlamazsa yazmaktan ne fayda var? Ve yine böyle bir destan için bir dilde kelimeler uzun zamanlardan beri işlenmiş, belirlenmiş, hazırlanmış bulunmalıdır. Arap ve Acem kelimeleri Türkçeyi istila edip yıktıktan sonra Türk kelimeleri bu meziyetlerini kaybetmişlerdir. Sırf Türkçe yazmak için Türkçe kelimeler yeniden işleninceye kadar beklemek lazımdır. Demek, henüz bunun vakti değil. Bununla beraber bunu mümkün en sade dille yazdım. Bu eserde eski Türkçe kelimelerden de pek çok bulunacaktır. [2] Ecnebi kelimeler hem pek az hem de Türkçenin bünyesine girmiş, adapte olmuş kelimelerdir.

Bu destanda atalar töresine uydum. Onlar bunları mesnevi şeklinde yazarlardı. Ben de öyle yazacağım. Zaten destanlar her yerde mesnevi yazılmıştır. Atalar bu mesnevilerin ötesine berisine gazel, rubai ve emsalini serpiştirirlerdi. Ben de arada bir dörtlük, Türk dörtlük, tuyuk, çapraz kafiyeli dörtlük, başlı, başsız, tek kafiye, müstezadlı, vezin ve şekilce serbest, ilh… şiirimizin hemen her şeklinden koyacağım. Bunlar monotomluğu gidermeye yarar. Vezin yine aruzun mesnevi vezni gibi 11 heceli parmak hesabı olacaktır. 11'li veznin 6+5, 5+6, 4+4+3, 3+4+4, 4+3+4 sezür şekilleri kâmilen vardır. Bu suretle aynı bir veznin sürekli devamı ile hâsıl olan monotomluğu gidermek istedim. İçine serpiştirilecek diğer şekillerdeki şiirler monotomluğu da gidermek faydası olan ve başka bir zevk veren 5'li, 6'lı, 7'li, 8'li, 10'lu, 12'li vezinlerde olacaktır.

Bu destana az olmakla beraber birkaç nesir parçalar da koyacağım. Eski destanlarımızda, mesnevilerimizde nesir yoktur. Âdet değildir. Bu bir yeniliktir ama lazımdır. Çünkü bazı bahisler oluyor ki onları şiir olarak yazmaya değmez. Bir faydası da yoktur. Bilakis soğuk oluyor. Hâlbuki arada nesir hem de bir değişikliktir. Monotomluğu giderir iyi bir şeydir.

Bazen eski Türk kafiyesi de kullanacağım. Bizi ayıplamasınlar. Bilerek yapacağız. Bu da atalar töresine uymaktandır. Türk töresine bende sarsılmaz, sayısız, sonsuz bir hürmet vardır. Ben yeni-

likte, terakkide pek çok ileri giden asri bir adamım; fakat aynı zamanda Türk töresine de çözülmez bir düğümle bağlıyım. Dirileri diriler değil, ölüler idare eder. Gelecek geçmişin yavrusudur. Bu yavru fizik, fizyolojik, psikolojik bağlarla babasına bağlıdır. Bu bağı kimse çözemez. Tabii, sosyal takdir bu… Çözmeye uğraşanlar boşuna uğraşır. Çözüp boşananlar uçurumdan uçar…

İskenderiye, 1 Teşrinisani 1937[1]
Doktor Rıza Nur[2]

[1] Rıza Nur ilk olarak 26 Kânunısani 1936 tarihini yazmış, sonra silmiştir (HN).

[2] Hemen altında yer alan şu kısım silinmiştir (HN):
"O zamandan bu tarihe, Teşrinisani 1938 yılına kadar ancak 2360 mısra yazabildim. Çünkü yine başka yazılar ve neşriyatla uğraştım. Artık dinlenmeye çok ihtiyacım var. Dinlenince sade bununla çalışıp bitirmek niyetindeyim.
İskenderiye 8 Teşrinisani 1938 Doktor Rıza Nur
Bu tarihte mısra yazmış bulunuyorum
İstanbul Doktor Rıza Nur"

[3]

DESTAN

BAŞLANGIÇ

Ben erim, bana Rıza Nur derlerdi.
Beni sevenler, övenler erlerdi.
Bana dost okumuşlar, uslulardı;
Yoldaşlık edenler namuslulardı.
Hep it köpekti bana hırlayanlar.
Alçaklardı arkamdan dırlayanlar.
Namussuzları hiç mi hiç sevmezdim.
Bu yüzden gurbet gezdim, candan bezdim.
Türk, yurt, namus uğrunda zindan, sürgün;
Her bela, ölüm benimçindi her gün.

§

Savaşla geçmiş idi ömrüm, günüm.
Açunu doldurmuştu adım, ünüm.
Denizdim bilgide, yoktu bana eş.
Hele Türklük için güneştim, güneş.
Böylece altmışı bulmuştu yaşım.
Durmuştan bıkmıştım, yorulmuş başım
Usanmış; el çekmiştim her hevesten;
Yerden, yurttan, yârdan, yavdan, herkesten.
Gönlüm tahtında salt Türk otururdu.
Hep gitmiş, bende yalnız o dururdu.



Pek çok okumuştum Türk'ü bilirdim.
Büyüklûne hürmetle eğilirdim.
Ak giymiş şamanlara[3] yüğünmüştüm.
Türk dini Şamanlığla öğünmüştüm.
Şaman çalardı kupuz, def, çıngırak,
[4] Çalgı. Çağırır, gelirdi it barak.
Ak çor, kara çor, eş hep toplanırdı.
Hep birlikte oynanır, hoplanırdı.



Bunda, Tanrıdağ'da dolaşıp gezdim.
Ulu duygular, yücelikler sezdim.
Bir yaruk indi önümde bir çama;
Bir titreme geldi bakşıya, kama.
Ağaç gebe kaldı. Dal, yaprak ırlar.
Sevince battı hep ovalar, kırlar.
Birden yadadan bir ak dağ türedi.
Bol yağmur yağdı; ot, başak üredi.
Kurak, sıcak gitti; ilkbahar geldi.
Alp tuğ tuttu; açun yava dar geldi.



[3] Türk Şamanlığında iyi ruhlardan iyilik talep eden şamanlara ak şamanlar, kötü ruhların zararlarından sakındırmaya çalışan şamanlara ise kara şamanlar denir. Rıza Nur'un eski Türklerin inancı hakkında verdiği bilgiler için bk. *Türk Tarihi* (1926), XII, s. 209-237. Ak ve kara şamanlarla ilgili olarak ayrıca bk. Fuzuli Bayat, *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2006, s. 135-142 (HN).

Orhun boyunda arı, duru sular
Yada, firuze çakıllar yuvarlar
Akar. Sanki o uçmakta bir ırmak.
Mümkün değil bakmaktan göz ayırmak.
Kırk güzel kız durmuş suya bakardı.
Gönülleri hep sularla akardı.
Bir yaruk direk gökten suya indi.
Sular köpürdü; oynadı, tepindi.
Köpükler süslendi pek göz alırdı.
Çok bakan sersemleşir, kör kalırdı.
Kızlar nazdan köpüklere parmakla
İliştiler, güldüler. Su karmakla
Gebe kaldılar. Dövnüp şaşırdılar.
Masum iken suç, korku taşırdılar.
Bu matur kızlara *Kırk Kız* dediler.
Sonra değiştirip *Kırgız* dediler.[4]



Bir büyük kuş indi gökten oraya.
İnmesi benzerdi azgın boraya.
Dedi: "Arap, Süryani bana Anka;
İranlı Simurg der. Değilim asla.
Ben Türk'ün kuşuyum. Tuğruldur adım.
Gökte vurdum, kırdım; yad kuş komadım.
Yuvamı ben yelde örer, yaparım.
Ben rüzgârdan daha çabuk çaparım.
Hadi Süt Göl'e ulaştıram seni."
Açtı kanat yaydı, bindirdi beni.
Üçüncü kat göğe, Süt Göl'e vardık.
Süt içtik, kandık; Tanrı'ya yalvardık.
Ergenekon dek eşsiz güzel bir yer.
Onu gören göz uçmak dese değer.
Bin renkte kuşlar uçuşur, ötüşür.
Kumrular durmaz sevişir, öpüşür.
Marallar tatlı tatlı bakışırlar.
Bakışır da oynaşa kalkışırlar.
Ağaçlar yemişlerle putrak gibi.
Öyle çoktur ki sanki yaprak gibi.
Akkuş şekli almış sevgi av yapar;
Ot, çiçek, ağaç ırlar, ona tapar.
Ayzıt'ın[5] burda kurulmuş sarayı.
Ayzıt saraya fanus yapmış ayı.
Gümüş kırbaçlı yasavul kapıda,
Bu Türk Venüsü saklanan yapıda.
Yunan'ınki değil, o namus saklar.
Pislenmişleri arar, bulur, haklar.
Ben tuğrula, eşler it baraklara
Bindik yükseldik daha ıraklara.

---

[4] 43-54. dizeler arasındaki anlatım, Kırgız adının halk etimolojisini sunan bir destandan alınmıştır, bk. *Türk Tarihi* (1926), XII, s. 198. Bu destan parçası "Batıya Dönüş: Uğuz Kağan'ın Kırgızlara Varışı" başlığında tekrarlanmıştır. Aynı destanı dönemin edebiyatçılarından Ömer Seyfeddin (ö. 1920) de ele almıştır (bk. Fevziye Abdullah Tansel, *Ömer Seyfeddin'in Şiirleri*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1972, s. 13, 48-51) (HN).

[5] Rıza Nur'un "Türk Venüsü" Ayzıt ile ilgili verdiği bilgiler için bk. *Türk Tarihi* (1926), XII, s. 215. Aynı yerde ak şamanların Ayzıt'a olan perestişine de değiniyor (HN).

[6] 85 Altıncı gökte gördük Ay Ata'yı.
Yedinci katta bulduk Gün Ana'yı.
Ordan da uçup Türk Tanrı'ya[6] vardık.
"Ulu Tanrı!" dedik, birçok yalvardık.[7]



Türk masalından altın kanat açıp,
90 Parlak göğünde tuğrul ile uçup
Varmıştım Türk Tanrı'nın otağına.
Düşmüştüm Türklük için ocağına.
Kalpağım koltuğumda olcaş yaptım.
Tanrıma yakından tâ candan taptım.
95 "Oğan'ım İdikut! Yarlığa Türk'ü!
Ey Gök Tanrı! Yücelsin Türk'ün bürkü."
Dedim. Verdiler dokuz ayağ kımız.
İçtim, içtik; ateş aldı kanımız.
Tanrı'nın karısı bahar tanrısı.
100 Tazelik, bahar yaratan karısı.
Güzellikte, nazda yoktur ona eş.
Onun pervanesi yıldız, ay, güneş.
Ağzı çiçek gibi gülümserdi hep.
Solû san sabâ, safa eserdi hep.
105 Gülse gülerdi şen şen gökler bütün.
Ağlarsa ağlardı yıldız, ay ve gün.

§

Tuğrul aldı beni yer-suya[8] indi.
Bu tablolar hep gözümden silindi.
Bir sır der gönlümü sallar eğlerdi;
110 Belirsiz bir ağz kulâma söylerdi:

İster ol başa sorguç!
[7] Yüksel! Havalarda uç!
Yükselmeye yok uç buç…
Ne denli yükselsen yine sen aşâsın.
115 Yine sen bu yerin bir tutsâ, uşâsın.
Defleri dövelim!
Oğan'a alkış olsun!
Tanrı'yı övelim!
İsterse karkış olsun!

§

120 Şimdi yerdeyim. Geldi erkek bozkurt.
Dedi: "Ayaklandı baştan başa yurt.

---

6 Destanda yer alan 'Türk Tanrı,' 'Türk Tanrısı' ve 'Türk Allah' ifadeleri Orkun Yazıtlarındaki türük:teŋrisi (𐰉𐰇𐰼𐰚:𐰆𐰼𐰚) terkibine dayanıyor (HN).

7 Rıza Nur'un Türk kozmogonisi hakkında verdiği özet bilgiler için *Türk Tarihi* (1926), XII, s. 217-219'a bk.

8 Eski Uygurca metinlerde yeryüzü anlamına geldiği görülür, örnek metin için bk. Friedrich Wilhelm Karl Müller, Annemarie von Gabain, *Çaştani Bey Hikâyesi*, çev. Saadet Himran, İstanbul: Bürhaneddin Erenler Basımevi, 1945, s. 73. Destanda sırf bu dizede yeryüzü anlamı öne çıkıyor, ileriki dizelerde ise tabiat ruhları (yahut ilahçıklar) kastediliyor. Rıza Nur, yer suları -Ziya Gökalp'tan mülhem- aileye münhasır ilahçıklar olarak tavsif eder (bk. *Türk Tarihi* (1926), XII, 215 vd.) (HN).

Uğuz Kağan kalkmış, cenge çıkacak.
Kakımış, açunu vurup yıkacak.
Tâ varam diyor Kızıl Alma'ya[9] dek,
Bir avuç toprak yada kalmaya tek."
Vardık; altın ev, ak ev dikilmişti.
Takuklar, al ak tuğlar çekilmişti.
Kurultayda beylerle konuşuldu.
Ordu, bey, Uğuz bozkurda koşuldu.
Doğudan batıya dünyayı aldık;
Sındırdık. Yere göğe korku saldık.
Bilge Kağan'la da cenkte bulundum.
Kül Tegin'le kan içinde dulundum.
Attila'ylan Roma deyip yürüdüm.
Kağanlarını yerlerde sürüdüm.
Firenkler kaçardı sanki serçeydi.
Hiç denemez kim işleri erceydi.
Alp Arslan'la gittim, Bizans'ı vurdum.
Küçük Asya'da Türkiye'yi kurdum.
Fatih ile İstanbul'a uğradım.
[8] Yavuz'la Mısr'ı, İran'ı doğradım.
Baburlarla[10] Hint'i aldım bağladım.
Süyün Bige'yle[11] Kazan'da ağladım.
Türk baturlar vuruşurken bakardım,
Erimiş od olur yava akardım.
Zaferlerinde beraber gülerdim.
Bozgunluklarda ağlar öç güderdim.
Şehitler için yoğlara giderdim;
Acı, sızı çeker, yürek diderdim.
Coşar sağu söyler, batur överdim.
Bârır, çârır, ağlar, bağır döverdim.
Durmaz yanık yanık kupuz çalardım.
Masallara, hülyalara dalardım.
Derken gün gelirdi, bir ulu kağan
Vurur vurur, tufan olur akan kan;
Alırdı ölkeler, şülen düzerdi.
Takukla süsler, otağın bezerdi.
Onlarla yerdim, bor, kımız içerdim.
Kağşar keyfimden kendimden geçerdim.

İşimiz sade savaş değildi, yok.
Bilgi, biti, sanat yer alırdı çok.
Herat'ta, Hindistan'da, Kandahar'da,
Mısır'da, İstanbul'da ve Kaşgar'da
Medeniyet kurduk, diktik mengü taş.[12]
Alıkoymazdı bundan bizi savaş.

---

9 Rıza Nur'un açıklaması için bk. *Türk Tarihi* (1926), XII, s. 203-205. Elma kelimesinin aslının alma olduğunu söyleyerek imla ve telaffuzda alma -yahut Sinop'taki gibi elme- olarak kabul edilmesini teklif eder (bk. *Türk Tarihi* (1926), XII, s. 187) (HN).

10 Rıza Nur, Babur hakkındaki ilmî tetkiklerinin yanı sıra Babur'a bir de şiir hasretmiştir (bk. *Türkbilik Revüsü* (1937), VII, s. 46-47) (HN).

11 Kazan Tatarlarının meşhur kadın hükümdarlarındandır (bk. *Türk Tarihi* (1924), II, s. 191-196). Rıza Nur, Süyün Bige adına müstakil bir şiir yazmıştır (bk. *Türkbilik Revüsü* (1937), VII, s. 41-45) (HN).

12 Mezar üstüne dikilen kitabeli taş (bk. *Türk Tarihi* (1926), XII, s. 359) (HN).

DESTANI YAZMANIN SEBEBİ

[9] Türk tarihi kim beni yaşatırdı
Gönül derdin ezer, yumuşatırdı.
Kanatlı hülyalar içindeydim ben.
Beç'te, İran'da, Hint'te, Çin'deydim ben.
İşte böyle geçerdi günüm benim.
Buydu kaygu ekler döğünüm benim.
Bana vız gelirdi rahat, ev, yemek.
Bende sade Türk'tü düşünce, emek.
Gözüme gözükmezdi servet, kadın.
Bir avu sanardım dünyanın tadın.
Zevk, mevki asla beni kandırmazdı.
Dünyada hiçbir şey kıvandırmazdı.
Ahret de beni teselli etmezdi.
Muhammed'in va'di bana yetmezdi.[13]
Sevdîm Sinop'ta şehirden kaçardım.
Nisi köyünde kırlara uçardım.
Bozburun'da sarp kayalıklarda,
Gözüm denizde, yüzen kayıklarda;
Çimende, kıyıda, kumda, çakılda
Dolaşırdım, yine Türk'tü akılda.

[9, 1][14]



Bir gün ben erken erken, tan atarken
Çıktım kıra henüz kuşlar yatarken.
Gün adlı güzel elde palet, fırça
Gelip de dünyaya yaldız vurunca
Düşündüm; Türk, yurt için vecde vardım.
Türk Tanrısına olcaştım, yalvardım.

Gök mavi gömlek giydi, belin eğdi.
Pak eteği sarktı, denize değdi.
Gök, deniz, hava bütün gömgök oldu.
Ne mutlu!.. Cihana gök yaruk doldu.
Tarih bilir bu eski Türk rengidir.
Gök renk şimdiki al rengin dengidir.

Deniz böğrüne biner gibi giren
Yeşil tepesi tâ göklere eren
Bir yerde oturdum. Altımda dalga
Aslan gibi hücuma kalka kalka
Homurdanır kayalara vururdu.
Bir şey yapamaz çekilir dururdu.
Çekilirken beni de ayağımdan
Çeker gibi gelirdi bana o an.
Yine şahlanır, saldırır çarpardı;
Kırılır, boşuna kendin harcardı.
Bu yalçın kayayı dalga burada
Yeni güç, kudret bulup her borada

[13] Rıza Nur hatıratında inançsız olduğunu beyan etse de dine ve dindarlara karşı müspet bir yaklaşım sergilemiştir. Örnek ifadeleri için bk. *Hayat ve Hatıratım*, IV, İstanbul: Altındağ Yayınları, 1967, s. 1899 (HN).

[14] Buraya iliştirilen ekler [9, 1], [9, 2] ve [9, 3] şeklinde belirtildi (HN).

Yumruklarla dövmüştü asırlarca
Etmek kastıyla elbet parça parça.
[9, 2] Kıramamıştı. Niye fakat yine
Durmaz? İş edinmiş bunu kendine?!..
Bilmem zoru nedir dalganın böyle
Vurunur hâlâ kırıla döküle!..
Tâ ne ana dek gider bu iş neyse?!
Bilmem, bilmez asla bu sırrı kimse…

Dalganın sırtına binmiş bir leke
Dalgaların sırtında seke seke,
Bata çıka enginde ilerlerdi.
Yer gök ona selamet dilerlerdi.
Bu ne? Martı mı, kuğu mu bir sürü;
Yorulmuş artık uç uç, yürü yürü?!..
Bir yelkenliymiş anlaşıldı derken.
Yoluna gidiyormuş pupa yelken.

Mavimsi bir dalga. Ak köpüğünde
Oturmuş bir peri böyle bir günde
Sallanırdı bu sudan beşiğiyle;
Yel oynardı saçıyla, eteğiyle.

Beş on peri renk renk tül giyinmişti.
Türlü renkte bir buluta binmişti.
[9, 3] Ayakları saçaklardan sarkardı.
Sırça gülmeleri göğü sarsardı.
Kâh şen şen söyleşirler, bağrırlardı.
Kâh da Türk için türkü çağrırlardı.
Ak kanatlı martılar uçar, gezer.
Kar gibi kuğular kırıtmış yüzer.
Periler gökten, buluttan, dalgadan;
Bunlar sudan bağrışırlar durmadan.

[9] Derken gittim uçurumdan inerek;
Yalçın kayalarda kayıp sinerek,
Bir kaya böğrüne vardım oturdum.
Göğün, gök denizin seyrine durdum.
Yine Türk için hayallere daldım.
Düşün düşün, noldu bilmem, bunaldım.
Geçmişim kendimden sanki bitmişim…
Başka bir dünyaya uçup gitmişim…

Denizden gelirdi bir ses,
Gönlüme verirdi heves,

Derdi: “Periyiz, biz hürüz.
Biz kanun falan bilmeyiz.
Hiç kimseye eğilmeyiz.
Böyle geçer hep ömrümüz…

Bütün yel gibi yaşarız.
Bütün sel gibi koşarız.

Köpükler gemidir bize.
Dalgalarla geze geze
Tabiatla dans ederiz.

Hiç bilmeyiz biz gam keder.
Yalınız aşk bizi yeder.
Hem de biz aşkı yederiz."

Kanatlı bir akkuş geldi yanıma.
Öyle yahşı ki can kattı canıma.
Aydan aydın yüzüne bakakaldım.
Sandım içte aşk otu yakakaldım.[15]

[8] Nurdan bir sandalye kondu, oturdu.
Keskin bakışla bana baktı durdu.
Başında taç yalap yalap yanardı.
Gören göz onu bir güneş sanardı.
Birer parça vermişler aynan güneş
Bu taç yapılmış. Ona bulunmaz eş.
Yıldız parçaları inci, elmas
Diye konmuş. Hâsılı tarif olmaz.
Dedi: "Şiir tanrısıyım, ben Müz'üm.[16]
Aşk ateşindendir cevherim, özüm."
Dedim: "Safa geldin ey güzel peri!
Ey şîr göğünün menendsiz ülkeri!"
[9] Dedi: "Senin bu aşkın ne ateştir?
[10] Doğrusu ilahi bir aşka eştir.
Yerde, gökte görmedik böylesini.
Çalap kötü gözden saklasın seni."
Ben dedim ki: "Türk tarihi okudum.
Türk'ü pek sevdim, yoluna baş kodum.
Bu aşk bana her şeyi unutturdu,
Her sevgiyi gönlümde uyutturdu."
Dedi: "Zaten seni bundan severim.
Ben de Türk için çapalar, everim.
Sana bir masal söylemek özlerdim.
Çoktan beri bekler, seni gözlerdim.
Hey bu masal bütün beni coşturur,
Yerden göğe, gökten yere koşturur.
Bu hoş masal Uğuz Kağan Masalı.
Bellidir açunu bastı basalı.
Ozan ruhlar onu gökte düzdüler;
Bir kez okuyup akkuşlar süzdüler.
Bu ruhların içindedir Homerler.[17]
Firdevsîler[18] bu şîrden süt emerler.
İnsansın, fakat sende us, ruh, yürek
Öyle yüce ki akkuş olman gerek.
En ulu ozan yeryüzünde sensin.
Kocadım sanma! Hâlâ sağ esensin.

---

15 Bu dizeden sonra yer alan şu kısım silinmiştir: "Altına sandalye koyup oturdu: Bu sandalye güneşin ve ayın nurlarından yapılmıştı. Türlü renkteki yıldızlardan birer parça ile süslenmiş idi. Dedi *Ben Müz'üm. Şiir ilahesiyim tanrısıyım. Sana ilham vermeye geldim*."

16 Yunan mitolojisinde dokuz adet olduklarına inanılan ilham perilerinin her birine verilen ad olup bu destanda tek bir şiir tanrısı olarak tasvir edilir (bk. Şefik Can, *Klasik Yunan Mitolojisi*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2017, s. 84 vd.). Müzler hakkında ayrıntılı ve illüstrasyonlu bir inceleme için bk. Oscar Bie, *Die Musen in der antiken Kunst*, Berlin: Weidmannsche Buchhandlung, 1881 (HN).

17 Homer/Homeros, kadim Yunan şairidir, *İlyada* ve *Odysseia* adlı destanlarıyla Batı'nın ilk meşhur ozanı addedilir (HN).

18 Firdevsî (ö. 1020) İran edebiyatının en mühim destanı *Şâhnâme*'yi kaleme alan şairdir. Rıza Nur'un yazdığı biyografi için bk. *Türkbilik Revüsü* (1934), IV, s. 30-36 (HN).

Diri mal yürüdü, döndü tekerlek.
Kalkan, çağan, leş üstünden geçerek.
İne sıçraya gidip savuştular.
Hepsi de muradına kavuştular.
Bunlar "kang, kangın" diye ses çıkarırdı.
Dağ, taş, su geçer konağa varırdı.
İşte bundan onlara "kağnı" dendi.
Uğuz Han kağnıları çok beğendi.
Sevindi ve dedi: "Atalarımdan
[163] Biri tuzu keşfetmişti o zaman.
Şimdi sen arabayı ettin icad.
Kangluk sana ve nesline olsun ad.
Kağnı ile ölü, diri yürüsün!
Akıllı başını yaruk bürüsün!
Açun durdukça bu sana ün olsun!
Türk için daima böyle gün olsun!.."

UĞUZ KAĞAN'IN TANGUT ÜSTÜNE YÜRÜYÜŞÜ

Kağan baktı ki bozkurt gelmiştir. Bu izgi kılavuz ordunun önüne düştü. [164][57] Arkasından gittiler koca ordu yola düzülmüş bir düzüye gidiyordu. Tangut (Tibet) denen ölkeye vardılar. Çeri bir dağdan inmeye başladı. Bir ucu henüz dağın tepesinde iken daha çoğu ovada idi. Büküle büküle yürüyen bir ejderha manzarasını almıştı. Gün batmak üzere karşıki dağın tepesine durmuştu. Sanki değirmi bir altın dayaktı. Etrafında bulutlar al kana boyanmış, türlü şekiller almış, kenarları yaldızlanmıştı. Birtakım bulutlarda dünyanın bütün renkleri, türlü uçuşmalar vardı. Sanki bu haşmetli dekorda periler oynuyordu. Ordu ovaya indi. Gün de meçhul bir kuyuya indi, gitti. Kainat sanki katran sıvanmış gibi karardı. Bozkurt durdu. Ordu[58] da durdu. Çadır kurdular.

Erte oldu. Güneş uyanıp başını kaldırdığı, gece adlı karga kara kanatlarını sallayarak savuştuğu vakıt sabâ esip yağmış çiyleri kurutuyordu. Birden karşıdan bir toz koptu. Toz direk direk olup göğe doğru çıktı. Toz yarılınca içinden bir ordu çıktı. Tangut ordusu idi. Öyle bir ordu kim ateş, deniz yanında hiçti. Bu ordu dağda vaziyet aldı. Kargı, cide, süngü, çağan ile öyle olmuştu kim dağ tortop kıvrılmış demir dikenli kocaman bir kirpiye dönmüştü. Uğuz Kağan yandaki dağa arka verip [165] saf dizdi. Al, ak, gök bayraklar açıldı. Gölgeleri yeri boyadı. Dalgalanmalarından havada renkler uçuştu. Kağanın yanına ipek al sancak, dokuz tuğ dikildi. Yel tuğa dokunuyor, dalgalandırıyor, tuğun saçlarını karıştırıyordu. Sanarsın kim bir peri âşık olmuş, minicik görünmez, taze eliyle tuğu seviyor, tuğla oynuyordu. Kösler dövüldü. Gümbür gümbür öttü. Gölgeli dağlar inledi. Naralar, at kişnemeleri birbirine karıştı. Ordu homurdayan deniz gibi dalgalandı. Yürekler yerinden oynadı. Uğuz Kağan'ın aygırları altın köstekleriyle durmuyorlardı. Aygırların başlarında yaldızlı, al sorguçlar vardı. Bu aygırlar yel kadar yüğrek (çabuk), volkan gibi ateşli, dalga gibi gazaplı idi.

Vuruşgu[59]

Düşmandan bir er göründü. Meydana geldi. Erlik davası etti. Uğuz Kağan "Bir er gitsin" dedi. Dokuz yiğit birden fırladı. Birbiriyle kavga ediyor, biri "Sen beni çocuk mu sanıyorsun?", diğeri ona "Sen beni karı mı sanıyorsun?" diyordu. Kura çekmeye mecbur oldular. Çakmak denen biri karşı çıktı. Bu çevik, arslan yürekli Türk eri dedi ki: "Biz laf dinlemeyiz. Cenge hazır ol. Biz ya baş alırız, ya baş veririz." Tangut ona bir kılıç çaldı. Kalkan tutup savdı. Çakmak ona bir çağan çaktı. Yav kalkan verdi. Ere bir şey olmadı, fakat atından devrildi, hemen ayağa kalktı. Çakmak attan sıçradı. "Mademki [166] yaya kaldın, ben de yaya oldum" dedi. Cide ile vurdu. Cide kaburgaları arasından girip ciğerini deldi. Dizlerinin canı kaçtı. Çam devrilir gibi devrildi. Ayağıyla göğsüne basıp cideyi çekti. Yaradan oluk gibi kan aktı. Yeri eşiyordu sanki kendi kendine mezarını kazıyordu. Kara yere girdi. Ağzını toprak doldurdu. Er diledi. Biri geldi. Ona koltuğunun altı deyip öyle bir kılıç çaldı ki

[57] Sayfanın soluna 'nesir' notu düşülmüştür (HN).
[58] Sehven 'ordudu' yazılmıştır (HN).
[59] Kırmızı renkle yazılan başlığın yanına siyah olması gerektiği notu düşülmüştür (HN).

UĞUZ KAĞAN'IN DUASI

Uğuz Kağan bütün ilgünü, orduyu, türeleri, şadları, beyleri topladı. Kendi bir yüksek yere çıktı. Dua etti. Bu dua "Uğuz Duası" diye ad almıştır. Şudur:

[232] "Ulu Tanrı! Güzel Tanrı! Gök Tanrı! Türk Tanrı! Sen Türk'ü, Türk yurtlarını koru! Düşman şerrinden sakla! Karakurum dünyanın payitahtı olsun! Türk'ü yiğitlikte daim et! Türk'ü erlik davasıyla yaşat! Türk'ü realist yap! Pratik insan olsun! Onu nazariye ve hayale kaptırma! Türk'ün gönlüne her şeyden önce hatta kursağına ekmek koymadan evvel Türklük sevgisi koy! Türk'ü ideal ile yaşat! Ve ideali hakikat yapmaya çalışsınlar! Törelerini canları gibi saklat! Türk'ü zevke, rahata verme! Zahmete alıştır! Zahmetle yürekleri bedenleri demir olsun! Bu sayede onlara yüksek çalışma kudreti verirsin, Türk'ü faal, cevval edersin. Türk'e değişmez bir seciye ver! Zamanla seciyesi değişmesin, sade tekemmülle tadilat görsün! Türk'ün çoğu çiftçi olsun! Toprağa bağlı olur. Huyu, hayatı toprak gibi müstakır olur. Bir kısmı hüner, sanat ehli olsun! Bir kısmı tacir olsun! Türk'ten büyük mütefekkirler, büyük adamlar yetiştir! Türk'ü yıldırım gibi sert ve çabuk kıl! Türk'ü teşkilatçı yap! İntizam, disiplin Türk'te huy olsun! Türk her iyiyi, işe yarar şeyi kendine mâl etsin! Fakat daima orijinal kalsın! Onu azim sahibi et! Bir iş için önce iyi düşündür; sonra atiklikle yaptırt! Türk'ü metin bir namusla yaşat! Öyle ki herkes Türk'e itimat etsin! Dosta, bitarafa karşı nazik, terbiyeli; düşmana karşı daima şüpheli, asla emniyet etmez ve sert olsun! Hiçbir şeye kolay inanmasın; septik olsun! Millî işleri Türk'ün parası, kanı dökülmeksizin hile ile görmek mümkünse hile yapsın! Türk daima içini, fikrini, sırrını başkasından canı gibi saklasın! Bu da Türklere huy olsun! Türk sade kuvvete itibar etsin! Dünyada sade Türk'ün menfaatine baksın! Başka menfaat tanımasın! Millî kuvvet namus, ahlak, azim, sebat, ideal, Türkçülük ruhu, yurtseverlik, ilim, sanat, teşkilat, intizam, beden kuvveti ve zenginlikle hâsıl olduğundan Türk'e bunları ver! Türk'te hırsız türerse hemen kahret! Türk'e benlik hem de yüksek bir benlik ver! Türk nefsine itimat sahibi olsun! Türk'ü muhakemeli, ciddi adam olarak yarat! Hissiyata kapılıp öfkeyle ayaklanmasın! Birden barut gibi parlamasın! Daima soğukkanlı olsun! Türk'ü her milletten cesur yarat! Öç almayı asla unutmasın! Namussuz bir tek Türk yaratacağına dünyayı yık daha iyi. Ne kadar korkak Türk varsa hepsini helak et! Türk her şeyi müşahede, mukayese, tecrübe ile muhakeme etsin! Yalınız mantık denen şeye bırakma onu! Sabırlı, derde dayanıklı olsun! İradesi çelik gibi olsun! Dönek tek Türk yaratma! Daima ihtiyatla adım atsın! Kimsenin tatlı diline inanmasın! Kimseye emniyeti olmasın! Çalışma zekâdan üstün bir kıymet olduğundan Tanrı sen Türk'ü çalışkan et! Ömrü çalışma ile geçsin! Ona daima çalışma aşkı ver! El birliğiyle çalışmayı âdet etsin! Zekâsı da yine her milletten üstün olsun. Zekâ ve çalışma ikisi bir olunca Türk'ün önüne durulmaz. Millî işte yalan bile olsa yadlara karşı hak iddia etsin! Hak diye ne kadar çok iddia edilirse sonunda sahici hak olur. Türkleri maymun iştahlı yapma! Millî büyüklüğün tek şartı yüksek ideal, buna ulaşmak için de yüksek bir ahlak ve sebat lazım olduğundan Türkleri sebatlı yap! Türk'ün tepesine müstebit koma! Bir milleti bir zalim elin birleştirmesi ne olacak?!.. Bu sun'îdir; bir gün birden dağılır. Onun için, Tanrı, Türkleri sen [233] kendi elinle birleştir ve her şeyden evvel ruhları birleşsin! Onları böyle bir kültür sahibi et! Türk'ü ecnebi unsurlardan kurtar! Türk'ü daima uyanık yap! Türk Türklük için, namus için, şeref için, ölüme düşünmeden atılsın!

Türk'ü töresine sadık kıl, Tanrı! Ey millet! Atalar töresi asırların tecrübeleriyle husule gelmiş büyük hikmetlerdir. Onda hatta aklımızın ermediği hakikatler vardır. Tanrı beni töreye dokunmaktan, dokundurmaktan sakladı ve saklasın! Türk milletini lafçı değil, elinden iş gelir insanlar et! Bir şeyi söylemek vazife yapmak değildir. Onu fiilen yapmak ve yaptırmak vazifedir. Tanrı! Sana hepsinden daha çok yalvardığım şudur: Türk'ü dalkavukluktan kurtar! Dalkavukluk ve emsali vasıtasıyla zengin olmaktan koru! Türk'e kötü para hırsı verme! Türk'ten tembel olanı öldür! Türklere daima tesanüt duygusu ver! Türk'ün dimağını tetkik, tahlil ve terkibe alıştır! Ona inistativ merakı ve cesareti ver! Aman Tanrı! Türk aile töre ve disiplinini koru! Türk ailesinde babanın babaca diktatorluğunu yıkma sakın! Türk toprağında hürler yaşasın! Adaletten başka şey hüküm sürmesin! Sen Türk'e tabii şeylere, tabiata karşı sevgi ver! Türk yurdunda yoksulluk o kadar azalsın ki fakirliği herkes iğrenç bir suç saysın! Türk insaniyetten evvel Türk milletini düşünsün! İnsanların insaniyet dedikleri şey göz boyamak için icat edilmiş bir boyadır. İnsaniyet maskesi taşıyan milletler vardır.

Tanrı! Türk'e sağlam, sürekli irade ver! Güçlüklerde sabrını, tahammülünü, aynı zamanda gayretini artır! Ona esas seciye olarak vazife muhabbeti, mesuliyet duygusu ver! Mesuliyeti Türk yurdundan eksik etme! En büyük kuvvetin Türklük aşkı olduğunu onlara öğret!

Tanrı! Türkçe konuşulan, eskiden Türk'e yurtluk etmiş olan bütün yerleri kıyamete kadar Türk'ün hükmü altında bırak!"[74]

---

[74] Uğuz Kağan'a kendi temennileriyle fikirlerini söylettiren müellifin 'ideal' Türk tanımı için bk. *Türk Tarihi* (1926), XII, s. 337-350 (HN).

ŞÜLEN

Uğuz Kağan bir ulu toy verdi. Büyük bir şenlik yaptı. Kendisi için büyük bir çadır kurdurdu. Bunun sağ yanına kırk kulaç bir direk diktirdi. Direğin ucuna bir altın takuk taktırdı. Bu direğin dibine bir ak koyun bağlattı. Sol yanına da kırk kulaç boyunda bir direk diktirip ucuna bir gümüş takuk takdırdı. Dibine de bir kara koyun bağlattı.

Çadırı yakut, zümrüt, firuze, yada, inci, altın ve gümüşle süsletti.

Bozukları sağına, Uçukları soluna alıp oturdu. Atlılar dolu dizgin geçip tavuklara ok attılar. Vuranlara öndüller verdi. 9000 at, 900.000 koyun kestirdi; 999 havuz yaptırıp içine kımız doldurttu.

Kırk gün kırk gece düğün, şenlik edip yediler, içtiler. Sonunda Uğuz Kağan dedi ki:

[234] "Ey oğullarım! Ben çok yaşadım.
Bütün dünyayı dolaştı adım.
Çok vuruştum, çok gördüm, çok gezdim.
Ne kadar yav yad varsa hep ezdim.
Yaz sıcağında terlemeye de
Katlandım, hiç durmadım gölgede.
Kış soğuğunda bilmedim soğuk.
Evimde kalıp almadım soluk.
Aygır üstünde gezdim dolaştım.
Günün, tünün yurduna ulaştım.
Kargı, cide sançtım, kılıç çaldım.
Şu koca dünyayı basıp aldım.
Ben düşmanları ağlatakordum.
Bütün dostları güldürüyordum.
Bir hana vazife neyse yaptım.
Tanrı'ya borcumu ödedim, taptım.
Verdim size ben koca bir ölke.
Oturun Tanrı'yı öve öve.
Alçaktır yurda hıyanet eden.
Hatta buna bir an niyet eden.
Kurusun kötülük edenin eli!
Kopsun kötü söyleyenin dili!
Kötü bakanın gözleri çıksın!
Tanrı evini barkını yıksın!.."

UĞUZ KAĞAN'IN ÖLÜMÜ

Günler, geceler geçti. Bir yaz sonu…
Tabiatta tazelik, aşk, naz sonu…
[235] Otlar kurumuş, bütün saman olmuş…
Çayırların benzi hep safran olmuş…
Bayraklar sararıp solmuş, kupkuru…
Ziya hastalanmış ve uçmuş nuru…
Yapraklar dökülür. Huysuz, hırçın yel
Sürür götürür, yapar ölüden bir sel…
Vuruş arkadaşı, aksakallı bey
Ne kadar varsa - hazırlanıp her şey -
Er Uğuz Kağan'la ava gittiler.
Her biri sınanmış bir yiğittiler.
Binbir uçurumlu, binbir tepeli
Ulu Altay'da gezmekti emeli…

§

Kış geldi. Bütün kış çıkmadı evden.
Az bir şeyle sayru düşerdi hemen.
Eski gücü, sağlığı yok olmuştu.
Güz mevsimi gibi Uğuz solmuştu.
Cihan kâfur gibi bembeyaz kaldı.
Han'da da canlılık daha az kaldı.

-○-

Bahar geldi, yeşillendi yeryüzü.
Şenlendi köhne yerin dağı, düzü.
Yer yer türlü renkte çiçekler açtı.
Her çiçek ayrı bir hoş koku saçtı…
Bazı ağaçlar sıvama ak çiçek.
Derdi insan bunu birden görüncek
Nasıl şeydir bu!.. Baharda kar yağmış!..
Bazı ağaçtan sarı göğe ağmış…
Kimi ağaç pembe esvap giyinmiş…
Pembe etekleri yerlere inmiş…
Canlanmış, sevinmiş kuş, arı, kelebek
Ak, al renkte ağaçlara gelerek
[236] Gelin yanâ gibi çiçeklerde yer,
Işıktan yapılmış ummanda gezer…
Laleleri kadeh yapmış her peri
Bulakta duru su içer her biri…
Çiy yayılmış ağaçlarda yaprakta,
Bin pare olmuş çemende, toprakta…
Zümrüdün üstüne pırlanta, inci
Hünerle işlenip kakılmış gibi…
Ağıla dönerken sürü otlaktan
Koyunları telaşla tâ uzaktan
Ana cezbesiyle bütün kuzular
Hayret verir bir çığlıkla karşılar…
Kuzular hep bırakılır nihayet;
O anda ansızın kopar kıyamet:
Bir ağızdan meleme yaygarası
Aç kalmış binlerce kuzu narası
Yürek hoplatır. Kuzular salarlar.
Bir koyundan ötekine dalarlar.
Tâ ki anasını buluncaya dek
Acele içinde ederek emek…
Böyle boyuna böyle dener, dener…
Bulunca sesi biter, meme emer…
Bu manzaraya koçlar da hep pür-vakar
Şefkat içinde keyifli keyifli bakar…
Güzel marallar dolaşır çayırda.
Sevinmiş sıçrarlar kırda bayırda…
Bilmezler ki bir gün bir kurt, bir kaplan
Güzel gözlerine hiç acımadan
Parçalayıp yiyecek maralları.
Zavallıların yok ki koralları…
[237] Kuşlar çiçekler arasında oynaşır.
Oynar, öter birbirine yanaşır.
Köhne dünyaya tazelik, dirilik
Gelmişti. Kâinat olmuştu çelik.
Öt, öt! Söyle bülbül kim gül çağıdır.
Susma, hiç susma! Sözün kaynağıdır…

Herkese, her zerreye can veren bahar Uğuz Kağan'a iyi gelmedi. Hastalığı arttı. Hastalık gücüne giderdi. Derdi kim: "Türk erlik ederek ölür. Âh, ben er meydanında ölmedim de rahat döşeğinde öleceğim."

Emciler nice emsemler ettiler, olmadı. Kamlar, bakşılar nice yalgılar yaptılar, olmadı. Koy yılının ikincayında, 116 yaşında öldü. Bu şanlı, eşsiz kağan da ataların gittikleri yere gitti. Ne çare! Koy yılında ulular ölür.

Çeride, ilgünde bir ağlamadır koptu. Kağan onlara yalınız kağan değildi, ana baba idi. Yemez, yedirirdi. Kendi erlerini esirgeyip yavuz düşman baturlarına kendi çıkardı. Vuruşlarda en kızgın anlarda en tehlikeli yerlere o koşardı…

UĞUZ KAĞAN'IN YOĞU

Yoğ hazırlığına başlandı. Her yana elçiler gönderilip hanlar, beyler, türeler yoğa okundular. Yılkı yılının sekizincayında yoğu yapıldı.

Büyük bir meydana Uğuz Kağan'ın vuruşlarda bindiği atlar silahlarıyla, eyerleriyle beraber getirildi. Üstlerinde binici yoktu. Vuruşlarda bu atları tutmuş olan nökerler bu atların dizginlerinden tutuyorlardı. Kağan'ın altın boynuzlu buğalarını, demir kafeslerdeki av parslarını, sungurlarını dizdiler.

Öz yurttaki beyler, türeler geldiği gibi dışarki Türk bodunlar, dışarki ecnebi devletler hanları, uluları büyük armağanlarla yoğa geldiler. Çin Tapgaçı da yük yük ipek hediyelerle geldi.

Bunlar ölüye hürmeten eyerli, silahlı ve süslü fakat binicisiz atlar getirmişlerdi. Onları da dizdiler.

Herkes karalı, göklü yas elbisesi giydi.

Her tarafa çadırlar kuruldu. Hanlar için otağ dikildi. [238] Bu çadırların kapıları şarka bakardı. Bir tarafta ateşler yakıldı. Taylar, danalar, toklular boğazlandı. Kebap edilmeye başlandı. Ateşlerin üstüne kazanları kurdular. Çubuyanlar, tutmaçlar, yahniler, bazlamaçlar, türlü aşlar pişirmeye başladılar. Çiğenler, kazılar hazırladılar. Tulum tulum kımızlar yaptılar. Çağırları, soyurmaları ortaya koydular.

Her şey hazır olup herkes toplandığı vakıt boyunlarına altın boyunduruk takılmış öküzler altın kağnı ile Uğuz Kağan'ın ölüsünü ortaya getirdiler. Bütün davetliler üç defa etrafında dolaştılar. Başlarına kara bezler örtmüş, yüz ve ellerine çamur ve gök boya sürmüş sığıtçı kadınlar, karalar bağlamış sağucu erkekler bir ağızdan hazin sağular, ağıtlar söylediler. İkide bir birlikte ve müthiş bir çığlık koparak ağlıyorlardı. Bu ağlamalar sağulara nakarat oluyordu.

Bunlar duruyor, alp ozanlar koşuklarını, Uğuznâmelerini okuyor, kupuzlarını çalıyor, kağanı övüyor, erliklerini sayıyor, kazandığı ulu vuruşlarını, Türk'e ettiği hizmetleri anıyorlardı.

Herkese türlü yemeklerden toy veriliyordu. Çağrılan konuklara, yığnak olan millete altın ayağlarla kımızlar, süçüler sunuluyordu. Bu öyle bir şülen idi ki bir eşi daha görülmemişti. Her gün 99 tay, 999 koyun kesiliyordu. İlgün yemek yiyince tabakları, istediği şeyi alıp götürüyordu. Türk kağanların şülenlerinde herkesin istediği kadar yemesi, gücü yettiği kadar istediğini alması âdetti. Bu âdet hâlâ kalmıştır. Mesela Türkler ölüleri için lokma dağıtırlar.

Bir demiri ak ateş hâline kadar kızdırdılar. Gün Han bir kelpetin ile tuttu. [239] Örse koyup çekiç ile dövdü. Sonra türeler, tüşimallar, beyler de dövdüler. Türklerde bu izgi bir âdetti.[75]

Bu bitince köleleri, tutsakları azat ettiler. Bu zavallıların sevinmelerini görmeli idi… Susamışı su nasıl sevindirirse öyle sevindiler. Bunun için taylar kurban kesildi.

O günü at yarışları yapıldı. Bu koşularda at dört nala giderken binicileri direklere takılmış testi şeklinde, yuvarlak şekilde nişanlara ok, cide attılar. Vuranlara öndüller verildi.

İkinci günü çomak oynadılar. Top oynadılar, aşuk oynadılar, güreşler, pösteki yarışı yaptılar. Biniciler atlarını alabildiklerine sürüyorlar, bir koyun pöstekisini birbirinin elinden kapıyorlardı. Yine yemekler yendi, kımızlar, ayranlar, çağırlar, bozalar içildi.

Üçüncü günü sürgün avı yapıldı. Beylere algazınlar, marallar geldiler. Bunları okla, cide ile vurdular; yahut parsları saldılar. Kuşlara ok attılar; yahut sungur, gök gözlü ak sungurlar saldılar. Yine türlü yemekler yendi, türlü içkiler içildi. Konuk hanlara altın ayağlarla kımızlar sunuldu.

Dördüncü günü koç dövüşü yaptılar. Koçların tokuşlarını seyrettiler, alkışladılar. Yine yenildi, içildi.

Beşinci günü buğa dövüşü yapıldı. Buğanın gücünü övdüler, alkışladılar. Yine yediler, içtiler.

---

[75] Takip eden şu cümle silinmiştir: "Ergenekon'dan çıkmak emeliyle Bozkurt adındaki demircinin bir demir dağı eritip yol açmasını kutlulamak için yaparlardı."

EKLER

EK I
[Uğuznâme'nin] Türkiye Şivesiyle Metni[1]

(I) ... Olsun dediler. Onun resmi budur.[2] Ve bundan sonra sevinç buldular. Yine günlerde bir gün Ay Padişah'ın gözü ağrıyıp yavruladı. Erkek çocuk doğurdu. Bu oğlanın yüzünün rengi gök idi, ağzı ateş kızıl idi, gözleri parlak, saçları, kaşları kara idiler. En güzel anbeskilerden güzel idi.

Bu oğlan anasının memesinden avuzu[3] içti; (fakat) bundan (II) başka emmedi. Yeni, et, aş, soyurma istedi. Dili gelmeye başladı (söz söylemeye başladı). Kırk günden sonra (kırk gün içinde) büyüdü, yürüdü, oynadı.

Ayağı öküz ayağı gibi, beli kurt beli gibi, omzu samur omzu gibi, göğsü ayı göğsü gibi idi. Bütün bedeni (başı bütün yahut alnına kadar?) tüptüylü idi. Yılkılar güdedurur idi. Atlara biner durur idi. Av avlar durur idi.

Günlerden sonra, gecelerden sonra yiğit (delikanlı) oldu. Bu (III) zamanda bu yerde bir büyük orman var idi. (Burada) birçok dereler, birçok ırmaklar var idi. Buraya gelen av hayvanları çok çok, burada uçan kuşlar çok idi. Bu orman içinde büyük bir kıyat (tek boynuzlu esatirî canavar) vardı.[4] Atları, insanları yer idi; büyük, yaman bir hayvandı. Birçok zahmet ile (vererek) halkı basardı.

Uğuz Kağan bir er padişah kişi idi. Bu kıyatı avlamak diledi. Günlerde bir gün ava çıktı. Cide ile, (IV) yay, ok ile ve kılıç ile kalkan ile atlandı (ata bindi). Bir boğu (erkek geyik) yakaladı (avladı). Bu boğuyu süngü dek çubuğu ile ağaca bağladı, gitti.

Ondan sonra erte (ertesi gün) oldu. Tan attığı zamanda (şafakla) geldi. Gördü kim kıyat boğuyu almıştır. Yine (bu sefer) bir ayı avladı. Altınlı kemeriyle ağaca bağladı, gitti.

Bundan sonra erte oldu. Şafak idi. Çıktı, geldi. Gördü kim kıyat ayıyı almıştır. (V) Yine (bu sefer) o ağacın dibinde (altında) durdu. Kıyat gelip başıyla Uğuz'un kalkanına vurdu. Uğuz cide ile kıyatın başına vurdu, onu öldürdü. Kılıç ile başını kesti, aldı, gitti. Yine gelip gördü kim sungur kıyatın içini (ahşasını) yemektedir. Yay ile ok ile sunguru öldürdü, başını kesti.

Ondan sonra dedi kim "Sungurun resmi budur.[5] Kıyat boğuyu yedi, ayıyı yedi. Cidem kıyatı (VI) demir olsa da, öldürdü. Kıyatı sungur yedi. Ok yayım, yel (rüzgâr) olsa da sunguru öldürdü." dedi, gitti ve kıyatın resmi budur. [6]

Yine günlerde bir gün Uğuz Kağan bir yerde Tanrı'ya yalvarmakta idi. Karanlık çöktü. Gökten bir gök (mavi) nur indi. Güneşten, aydan parlak idi. Uğuz Kağan yürüdü, gördü kim (VII) bu nurun içinde bir kız vardı, yalnız otururdu. Hoş, güzel (görülecek) bir kız idi. Onun başında ateşli, nurlu bir yüz var idi. Kutup yıldızı gibi idi.

Bu kız o kadar güzel idi ki gülse Gök Tanrı (yahut mavi gök) güler, ağlasa Gök Tanrı ağlar durur.

Uğuz Kağan onu görünce aklı kalmadı, gitti. Sevdi, aldı. Onun (VIII) ile yattı. Dileğini aldı. Boğazına kadar doldu (dolu boğaz oldu).

Günlerden sonra, gecelerden sonra gözü ağrıdı. Üç erkek çocuk doğurdu. Birincisine Gün adı koydular, ikincisine Ay adı koydular, üçüncüsüne Yıldız adı koydular.

Yine bir gün Uğuz Kağan ava gitti. Önden bir gölün içinde bir ağaç gördü. Bu ağacın önceğizinde (IX) bir kız vardı. Yalnız otururdu. Hoş, güzel bir kızdı. Onun gözü gökten mavicek idi. Onun saçı ırmak ösükü (suyu) gibi, onun dişi inci gibi idi. O kadar güzeldi ki yerin halkı (halk-ı rûy-ı zemin) onu görse ay; ay, bay, yay oluruz derler, sütten kımız olup kalırlar.

---

1 bk. *Uğuznâme* (1928), s. 57-64. Parantez içindeki Roma sayıları Uygur harfli *Uğuznâme* yazmasındaki yaprak numaralarını temsil ediyor, Rıza Nur tarafından konulmuştur (HN).

2 Burada bir buğa çizimi yer alıyor, çizim için *Uğuznâme* (Supplément turc 1001), yk. 21b'ye bk (HN).

3 Uygur harfli metinde 'ilk anne sütü' anlamındaki 'uüuz' kelimesi, Uğuz adı için tasarlanan bir halk etimolojisi sayılabilir. Nitekim *Uğuznâme* metninde bazı Türk topluluklarına ait adlar için birer halk etimolojisi yer alır (bk. *The Pre-Islamic Oġuz-Nāmā*, s. 126, 267) (HN).

4 Rıza Nur, kıyat hakkında şu bilgiyi verir: "[…] Pavet de Courteille'e göre 'kıyat' bir Çağatay kabilesidir. 'Kıyat' metne göre her şeyi yiyen vahşi bir yaratık, resme göre tek boynuzlu bir attır. Kıyatı, Heri'nin (Herat'ın) en görkemli zamanlarının Çağatay şairi Lütfî'nin bir gazelinde buldum:

Ulus içinde turur öz bigim kıyat közlük
Hayâli toktamış andın köŋil sarâyında
(Bibliothèque Nationale de Paris, Sup. turc, 981)

Mısrada şöyle diyor: 'Kıyat'ın gözleriyle.' O zaman, kıyat bir hayvan yahut güzel gözleri olan bir kabilenin mensuplarıdır." (bk. *Uğuznâme* (1928), s. 34) (HN).

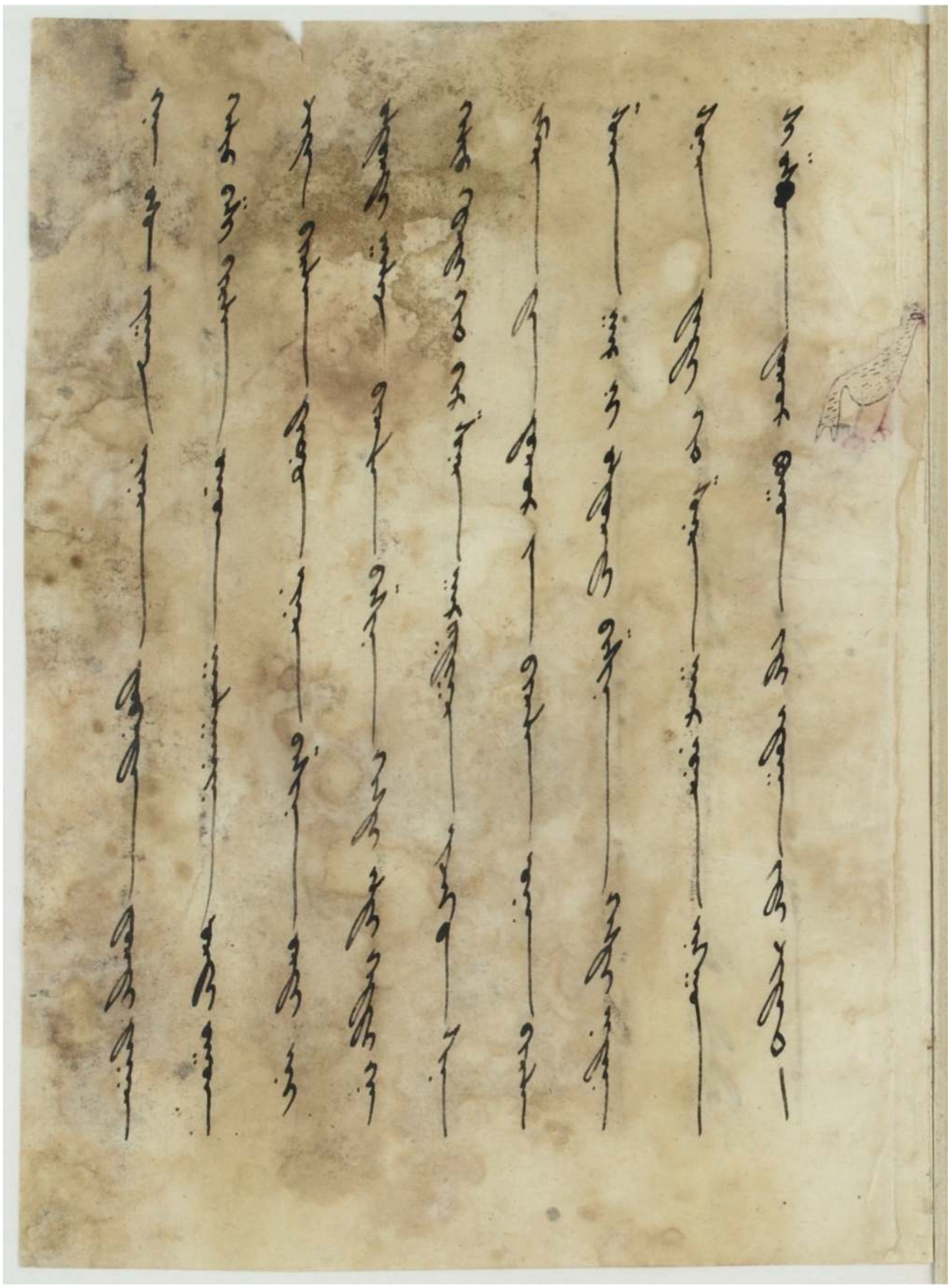
5 Burada bir sungur çizimi yer alıyor, çizim için *Uğuznâme* (Supplément turc 1001), yk. 19b'ye bk (HN).

6 Burada kıyatın çizimi yer alıyor, çizim için *Uğuznâme* (Supplément turc 1001), yk. 19a'ya bk (HN).

Uğuznâme: **BUĞA ONGUNU**
Bibliothèque nationale de France, Supplément turc 1001, 21b.



Uğuznâme: **SUNGUR ONGUNU**
Bibliothèque nationale de France, Supplément turc 1001, 19b.



SÖZLÜK

A

açkuç Anahtar. bk. *ÖTS*, I, s. 104.

açun Yeryüzü, dünya. bk. *ÖTS*, I, s. 96. Sözlükte acun sözcüğüne bk.

ağ- Yükselmek, yönelmek. bk. *ÖTS*, I, s. 145.

ağu Zehir. bk. *ÖTS*, I, 136. Sözlükte ağı sözcüğüne bk.

ak çor Türk Şamanlığında iyi ruhlara verilen ad. bk. *Türk Tarihi* (1926), XII, s. 212 vd.

akkuş Atmaca cinsinden yırtıcı bir kuş türü, beyaz güvercin. *ÖTS*, I, s. 163. Başkurt mitolojisinde mukaddes kabul edilen bir kuğu akkuş olarak adlandırılır. bk. *Lutfullah Sami Akalın, Türk Folklorunda Kuşlar,* Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1993, s. 129.

ak süyük Asilzadeler, soylular. bk. *Türk Tarihi* (1926), XII, s. 214, 366. Ayrıca bk. *Ćagataische Sprachstudien*, s. 211. Sözlükte ak söngek (آق سونكاك) kelimesine bk.

algazın *Yabani* domuz. bk. *ÖTS*, III, s. 2926. *Türk Tarihi* (1925), III, s. 293. Sözlükte lagzın kelimesine bk. İlk araştırmacılar Orkun yazıtlarındaki آق سونكاك imlasını algazın olarak okumuşlarsa da sözcüğün okunuşu sonradan lagzın olarak düzeltilmiştir.

amırak Sevimli, aziz. bk. *ÖTS*, I, s. 237.

angu Resim. bk. *Uğuznâme* (1928), s. 57. Ayrıca bk. *The Pre-Islamic Oġuz-Nāmä*, s. 51, 124.

argalı Yaban koyunu. bk. *ÖTS*, I, s. 284.

aru Arı, temiz. *ÖTS*, I, s. 304.

ateşgede Ateşe tapanların ibadet yeri, ateşgâh. bk. *ÖTS*, I, s. 344.

atkula- Saldırmak, hücum etmek. bk. *Ćagataische Sprachstudien*, s. 204. *Türk Tarihi* (1924), II, s. 101.

avu Zehir. bk. *ÖTS*, I, s. 366.

avul Oymak, kabile. bk. *ÖTS*, I, s. 367.

avuz Doğumdan sonraki ilk süt. bk. *Uğuznâme* (1928), s. 32. *ÖTS*, I, s. 142. Sözlükte ağız kelimesine bk.

aya Sapanın taş konulan yeri. bk. *ÖTS*, I, s. 370.

ayağ Kadeh. bk. *ÖTS*, I, s. 371. Farsçaya da kadeh anlamında girmiştir. bk. Muhammed Mu'în, *Ferheng-i* Fârsî, I, Tahran: İntişârât-ı Edinâ, 1381, s. 217.

B

babur Kaplana benzer bir hayvan türü, leopar. bk. *ÖTS*, I, s. 414.

baç Vergi, haraç. bk. *ÖTS*, I, s. 415.

bağır bas- Saygıyla selamlamak için eli bağra götürmek. bk. *ÖTS*, I, s. 429.

bakşı Şaman. bk. *ÖTS*, I, s. 446. Ayrıca bk. Fuzuli Bayat, *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2006, s. 36.

baluk Şehir. bk. *ÖTS*, I, s. 451. Sözlükte balık maddesine bk.

batur Cesur, yiğit, kahraman. bk. *ÖTS*, I, s. 507.

bek Pusu. bk. *ÖTS*, I, s. 529.

TIPKIBASIM

Repeat Order No. 313½		No. de Répétition
P.T.	Format	Mains
12	Pot	3

MOD. 16



11 لی ورتلی ۶+۵، ۶+۴+۳+۴، ۴+۴+۴+۴ سوزه شکلی کاملاً واردر. بو صورتله یعنی بوورتلی سوزکلی دوا لی ایله خاصی اولانلره مونوتو ملفنی کیدرمک اعتیادم.

2

اجنبی کلمه لر هم یک آز، هم ده تورکجه نک بنیه سنه گیرمه، آرایه اولمسه کلمه لرور.

بو داستانده آتالر توره سنه اویدم. اونلر بوندری مثنوی شکلنده یازارلری.

بنده اویله یازاجغم. ذاتاً داستانلر هپسی مثنوی یازلمشدر. اونلر بو مثنویلرلرده غزل رباعی اوتر سنه بریسنه واصالتی سرپیتسه پیرلری. بنده آزاده بر دورتلوک، تورک دورتلوک، تویوغه هایران قافیه لی دورتلوک، الخ... شعرلرک تمامنه هر شکلده تعویاجغم. وزنه نه عروضلی مثنوی اویله یازارم. ونی کبی 11 هجالی یازمامه حسای اولاجقدر. ایچنه سرپیتسه پیرلم جاك دیگر شکلده لی مونوتو ملفنی دهکیدرمک فایداسی اولامه و یانلش بر وزنده ویرمه شعرلر 5 لی، 6 لی، 7 لی، 8 لی، 10 لی، 12 لی وزنلرده اولاجقدر. بالطبع اسکی تورک قافیه سی ده قوللانا جغم. بنی عیبلاماسینلر. بیلدرك یازاجغم. بوده آتالر توره سنه اویمقدر. تورک توره سنه بنده صاریصیلمانی، صایینی، صوکنی حرمت واردر. بو یکیلکده، ترقیده بك چوجه ایلری کیدیلمه عصری برآدامی؛ فقط عینی زمانده تورک توره سنه ده چوجوقلره بر دوکومانلر باغلایم. دیرلری دیرلرکن، اولولری اداره ایدر. کلمه جاك کچیشك یاورو سیدر. بو یاورو فیزیك، فیزیولوژیك، پسیقولوژیك باغلرله باغلانمالی سنه باغلیدر. بو باغی کیم چوزه مز. طبیعی، سوسیال تقدیر بو... چوزمك اوغراشانلر بوشونه اوغراشیر. چوزوب بوشانانلر اوهوردمده اوحایر.....

اسکدر، 26 کانون ثانی 1927

دیکلم نوکه بعضی نشریات ده یاپدم. بویله جه ۱۹۲۷ یلی تشریه کلیسك تاریخنك املاسنی کونه کلدم. به بو داستانی ایچمه باشم تام دیکلم نمه، صحتم بولنده، کوکلم راحت و باکا تصویرده قوت و ژهلك هپسی پاره اولسون دیرم. نه قفا یوغونه، نه کوکل اورکون و پریشانه، نه پاره نك سنك انشیتکلی دوامده. باقدقم کم بویله بر دوزه یازه کلمیه جك. یازمغه باشلادم.

اسکدر، ۱ تشرین ثانی ۱۹۲۷

بو داستانی محالی امیه ملکی،

او وقتلرده بکر تشرین ثانی فاصله آنجاق 2360 مصراع یازابیلدم. چونکه بیتی بیتنه یازمغه باشلیم اوغراشیم. دیکلم نمکم چوجه اکتیاجم واردی. دیکلدیکم ساده بولنمقله برابر جاکیلیب بیتیرمك ایستدم.

اسکدر، ۲ تشرین ثانی ۱۹۲۸

بو تاریخی مصراع سایسنه بولدیغم استانبول

اوگونج

تورک‌لر بر خوصوصی حکایه‌لی ماصالی، داستانی واردیر. خونکه تورک قارداشلرینک ایچینده بوتون خصوصیله اوگونجه حقده بر خزینه اکیمسه یاشاییور. یا یاشاییردی بو.

برملت دنیاده یوقدیر. داستانلرینک، ماصالارینک برچوخی طویلاماسه یازیلماشدیر.

ایچه یازیلمامیش واردیر؟ فقط بونلرک ده چوخی شیرهالنده اکلمه‌دیر.

برملتک داستانی ماصالاری یئنه عصرلر صوکره طویلانیر، تنظیم ایدیلیر. بنده ده تورک داستانی یازمق هوسنه دوشدم. تورک تاریخی تدقیقی اثنا سنده بونلری طویلادیم. اوغوز نامه‌ی اساسی یاپدیم. طویلادیغم یازمه 1932 یلینده نشر اولونمشدی. تکمیل ایتدیم. تثبیت ایتدیم.

اوتا یاخین بلکه 1936 یلی باشنه قدار دیگر اثرلرمک ایچینی بیتیرمک ده بوداستانه باشلا یامدم. بلکه هپی یاتاخ یاتدیغی لکه باشم هوچه یورغون ایدی.

اوزونجه دیکلنمک ایستدیگی باشقه دورلو هایلیشه محله اولامیه جقدی. بوندن صوکره برطرفدن اثرلرمی باصدیرمقله، برطرفدن ده یاداشه یاداشه بوداستانی یازمقله عمرمی گچیرمکدن دنیاده نه لذتم ایچیه، نه ده باشقه‌سی ایچیه باشقه‌یه هیچ بر آرزوم، امل یوقدی. باقالم، قاچ یئلده بیتیره‌جکم؟ اوکلمه‌ده بیتیرمم گوزم آرقاده قالمیه‌جق بو دنیادن گیده‌جکم. اوزون یئللرده بری تورک ایچیه، مقدس تورکلک ایچیه جانمک ایچینده یاشاتماغه و سوکی ایله بغلیه‌جکم، گوکلک اک قیمتلی کوشه‌سنده عقلی، فکری آلاده و برتوده وارلغی قاپلایوب طوتانه هوشغوده بر عشقله لهاتی، آلتوده قاناتلی سری گبی صاقلایه‌جغم بوخدمتی ده گوروبکیه قدار اولوم باکما آکاله‌ه‌رمیه‌سه‌م....

××

بوداستانی صرف تورکجه یازمه‌ی مکندی. گوکلم بویله ده ایستدی. آنجاق بویله بر اثری آکلایه‌جک بوتون تورکلر اولمادیغی ایچون، بونی بوداستانله ایچینه گیرمه‌یه چالیشدم. زمانلرده بری ایشله‌دیگم، بلورلدیگم، حاضرلادیغم ایشی اوزولوب تورک ایستیلاسنه بوتونلیکله بوراخمه‌یه مجبور اولدیغم بوداستانی ده اسکی تورکجه کلمه‌لرله دولدیره‌یه چوخ بوتون جهد ایتدیم.

ملت آکلاماز سه یازمقده نه فایده‌دار؟! دینه

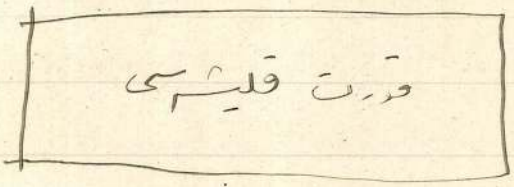
رضا نور

Rıza Nour

اوغوز قاغانه

داستانی

Epopée d'Oughouz Kagan



اوغوز قاغانه

داستانی